

KUL TÚRA SLOVA

*Vedecko-popularizačný
časopis pre jazykovú
kultúru a terminológiu*

*Orgán Jazykovedného ústavu
Ludovíta Štúra SAV
a Jazykového odboru
Matice slovenskej*

*Časopis vychádza s finančnou
podporou Otvorenej akadémie*

otvorená
akadémia

HLAVNÁ REDAKTORKA

Sibyla Mislovičová

VÝKONNÁ REDAKTORKA

Iveta Vančová

REDAKČNÁ RADA

Adriana Ferenčíková, Juraj Glov-
ňa, Dana Guričanová, Robert
Hammel, Renáta Hlavatá, Ingrid
Hrubaničová, Martin Chochoľ,
Bronislava Chochoľová, Ján Ka-
čala, Eubor Králik, Jana Levická,
Sibyla Mislovičová, Slavomír
Ondrejovič, Lucia Molnár Satin-
ská, Mária Šimková, Iveta Vančo-
vá, Pavol Žigo

REDAKCIA

811 01 Bratislava, Panská 26

ŠTÚDIE A ČLÁNKY

- MÍSTECKÝ, Michal – KOLEN-
ČÍKOVÁ, Natália: Hviezdne oko,
zemský hlas. Kolokačná analýza te-
matických slov v *Maríne* Andreja
Sládkoviča 257
- KAČALA Ján: Gramatika a pravopis
niektorých zámenných spojení 275
- KAZÍK, Miroslav: Frekvencia úrad-
ných rodných (krstných) mien v ob-
ciach Košariská a Prieipasné 286

ZO STUDNICE RODNEJ REČI

- HABIJANEC, Siniša: Podoba a sklo-
ňovanie slova *konope* v slovenských
nárečiach 295

ROZLIČNOSTI

- Trollovať, trollovanie*. D. Guričano-
vá 305

SPRÁVY A POSUDKY

- Za Štefanom Liptákom (1937 – 2020).
M. Smatana 308
- Spomienka na Pavla Branka. I. Hru-
baničová 310

SPYTOVALI STE SA

- Grodno* alebo *Hrodna*? S. Duchko-
vá 315

Z WEBOVEJ PORADNE

- Meno *Boromir* 317
- Slovesné tvary 317
- Palladiovský* alebo *palladiánsky*? 317
- Smartfón* 318
- Skloňovanie slova *slávik* 318

<i>Tablet</i>	319
<i>Šmejdiť</i>	319
PRIPOMÍNAME SI	320

KUL TÚRA SLOVA

KULTÚRA SLOVA, vedecko-popularizačný časopis pre jazykovú kultúru a terminológiu. Orgán Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV a Jazykovedného odboru Matice slovenskej. Ročník 54, 2020, č. 5 (26. 10. 2020). Sídlo vydavateľa a adresa redakcie: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV, Panská 26, 811 01 Bratislava. IČO 00167 088. Matica slovenská – Vydavateľstvo Matice slovenskej v Martine. Časopis vychádza s finančnou podporou Otvorenej akadémie. Hlavná redaktorka PhDr. Sibyla Mislovičová. Výkonná redaktorka Mgr. Iveta Vančová. Grafická úprava Oto Takáč. Technický redaktor Vladimír Radik. Vychádza šesťkrát ročne. Ročné predplatné 8,50 €, jednotlivé čísla 1,50 €. Rozširuje, objednávky a predplatné prijíma Vydavateľstvo Matice slovenskej, P. Mudroňa 1, 036 01 Martin, e-mail: periodika@matica.sk, tel. 043/3812826. Evidenčné číslo 3696/09. Podávanie novinových zásielok povolené OZSsRP Banská Bystrica č. 1325/94-PTP z 25. 4. 1994. ISSN 0023-5202 Distributed by Matica slovenská – Vydavateľstvo Matice slovenskej, P. Mudroňa 1, 036 01 Martin, Slovakia.

© Jazykovedný ústav Ľ. Štúra Slovenskej akadémie vied, Bratislava
© Matica slovenská, Martin
Vytlačila tlačiareň Fork, s. r. o., 2020

Cena 1,50 €

ŠTÚDIE A ČLÁNKY

Hviezdne oko, zemský hlas. Kolokačná analýza tematických slov v Maríne Andreja Sládkoviča

MICHAL MÍSTECKÝ – NATÁLIA KOLENČÍKOVÁ

Abstract: The paper focuses on finding fixed collocations in *Marína*, the legendary love poem written by Slovak poet Andrej Sládkovič (1820 – 1872). These may uncover the semantic structure of the text and help solve several of its attractive discrepancies. The collocations are detected using the state-of-the-art statistical measures, and the results are interpreted in the perspective of Sládkovič's multi-layered dualism (Neo-Classicism vs. Romanticism, the particular vs. the universal, earth vs. heaven, etc.). In the conclusions to the study, some solutions of Sládkovič's personal crisis are shown, as found out on the grounds of the collocation analysis (cf. art for art's sake, religious mysticism).

Keywords: *Marína*, Sládkovič, Slovak literature, collocations, statistics, stylometry, Romanticism.

Realizáciu výskumu podporil z verejných zdrojov formou štipendia Fond na podporu umenia. Príspevok zároveň vzniká v rámci grantového projektu VEGA č. 2/0017/17 Slovník súčasného slovenského jazyka – 6. etapa (Koncipovanie a redigovanie slovníkových hesiel a s tým spojený lexikologicko-lexikografický výskum).

1. Úvodom

Sládkovičova *Marína* patrí nielen k najznámejším, ale aj k najštudovanejším slovenským básňam. Každá generácia bádateľov na ňu nazerá novým, svojbytným pohľadom a usiluje sa odhaliť tie aspekty, ktoré predchádzajúce pokolenia obchádzali. V čase, keď časť lingvistiky prechádza prerodom a do popredia sa dostáva snaha o to, aby sa interpretácie zakladali na kvantifikáciách, je logické, že sa vzorcom nevyhne ani legendárna slovenská óda.

Matematizácia jazykovedy sa dnes neobmedzuje iba na dĺžku viet a slov; dokáže postihnúť aj tému textu, jeho slovné bohatstvo alebo väzby medzi jednotlivými lexikálnymi jednotkami. Práve na tieto väzby, teda na kolokácie, sa zameriava aj aktuálny príspevok. Pomocou jednoduchých matematických operácií sa pokúšame zistiť, s akými výrazmi sa spájajú tzv. tematické slová básne – čiže také lexikálne jednotky, ktoré sa v jej texte vyskytujú s prominentnou početnosťou. Na základe týchto kvantitatívnych indikátorov sa usilujeme skonštruovať pomyselnú tematickú sieť Sládkovičovho majstrovského diela.

2. Na ceste k slovným spojeniam

Slovné spojenia (alebo kolokácie) sa v lingvistike definujú rôznymi spôsobmi.¹ Na potreby ich kvantitatívneho zachytenia sa väčšinou vymedzujú ako dvojice slov, ktoré sa od seba nachádzajú v stanovenom rozmedzí (tzv. spane) a ich spoluvýskyt je teda v istom zmysle ustálený. Slovo, ktoré okolo seba kolokácie vytvára, nazývame *hlavou* kolokácie; výrazy, ktoré s ním kolokácie tvoria, sú *kolokáty*. Čo je hlavou a čo je kolokátom, sa pritom mení podľa uhla pohľadu – napr. v kolokácii *Spojené štáty* je s oporou o syntaktické princípy štandardné ako hlavu kolokácie vnímať *štáty* a *spojené* ako kolokát, no ak skúmame kolokácie adjektív, *spojený* vnímame ako hlavu a výrazy, ktoré s ním tvoria kolokácie, ako kolokáty. Rozhodnutie závisí od uhla pohľadu bádateľa a cieľa výskumu.

Keďže ustálenosť slovných spojení sa v praxi určuje len veľmi komplikovane, na zistenie sily kolokácie sa používajú tzv. asociačné miery.² Každá z nich sa zameriava na iný aspekt kolokačného vzťahu – napr. MI skóre (mutual information = vzájomná informácia) sa zameriava na koloká-

¹ Blížšie k tomu pozri Jarošová, 2007.

² Blížšie k tomu pozri https://wiki.korpus.cz/doku.php/pojmy:asociacni_miry.

ty, ktoré majú v skúmanom texte či súbore textov (v korpuse) veľmi nízku frekvenciu. Pri ilustrácii fungovania miery si môžeme pomôcť príkladom s výrazom *surogačné*, ktorý sa v korpuse Omnia Slovaca III Maior objavuje dvadsaťsedemkrát a dvadsaťpäťkrát sa viaže s hlavou *materstvo*; kolokácia *surogačné materstvo* preto vykazuje extrémne vysoké hodnoty MI (na podobnú analýzu v češtine pozri Černá – Čech, 2019). Oproti tomu iná miera, t-score, preceňuje výrazne frekventované kolokáty, takže vysoké hodnoty dosahuje v prípade kombinácií hlavy s predložkami alebo ukazovacími zámenami (napr. kolokácia v *Bratislave*).

Aby sme sa vyhli obom zmieneným extrémom, pre aktuálny výskum volíme metriku logDice, ktorá navyše nie je závislá od dĺžky analyzovaného textu. Jej matematické vyjadrenie je nasledujúce:

$$\log Dice = 14 + \log_2 \frac{2 \times f(xy)}{f(x) + f(y)} ;$$

kde $f(x)$ znamená frekvenciu hlavy, $f(y)$ frekvenciu kolokátu a $f(xy)$ frekvenciu ich spoločného výskytu. Hodnota logDice sa pohybuje v intervale od mínus nekonečna do 14; s cieľom zachytiť len tie najstabilnejšie kolokácie v aktuálnom výskume pracujeme iba s kolokátmi, ktoré vykazujú čísla vyššie ako 10.

V kolokačnom výskume sú dôležité aj ďalšie parametre. Podstatný je počet slov určujúcich vzdialenosť, v ktorej sa kolokát môže nachádzať od hlavy; v tradičnom chápaní sa kolokácie obmedzujú iba na slová najbližšie hlave, v intuitívnom poňatí dokonca len na jedno slovo vľavo od hlavy (rozmedzie $-1/0$). Väčšina programov je v súčasnosti prednastavená na rozmedzie $-5/+5$, ktoré pojem kolokácie rozširuje aj na vzdialenejšie syntaktické vzťahy. Na potreby aktuálneho výskumu sme rozmedzie zúžili na $-3/+3$, aby sme sa v čo najväčšej možnej miere vyhli kolokáciám, ktoré presahujú hranicu verša.

Pri skúmaní kolokátov je potrebné zvážiť ich celkový výskyt v skúmanom texte. Ak je totiž daný kolokát prítomný napr. iba raz, jeho kolokačný potenciál je značne oslabený, čo v konečnom dôsledku skresľuje dosiahnuté výsledky. Na stanovenie optimálnej frekvencie kolokátu v korpuse neexistuje žiadne univerzálne pravidlo; väčšinou sa postupuje heuristicky, prípadne

podľa rozsahu textu. V našom výskume jeho minimálnu frekvenciu stanovujeme na tri výskyty.

Kolokačnú analýzu sme uskutočnili pomocou softvéru Sketch Engine (Kilgarriff a kol., 2014; Benko, 2014), ktorý sa používa aj pri tvorbe Slovníka súčasného slovenského jazyka (Jarošová – Buzássyová – Bosák, 2006). Ďalšie programy používané na tieto rozborov sú napr. komplexný LancsBox (Brezina – McEnery – Wattam, 2015)³ či kolokačný nástroj KWords, ktorý je súčasťou Českého národného korpusu (Čermák – Rosen, 2012)⁴.

3. Tematické slová

Aby sme mohli vymedziť významové jednotky, ktoré sú v texte prominentné a v prípade ktorých má teda zmysel zaoberať sa kolokáciami, pristupujeme najprv ku kvantitatívnej tematickej analýze textu. Jej cieľom je stanoviť tematické slová, ktoré je možné charakterizovať ako lemy (základné slovníkové tvary slov), ktoré sa objavujú významne frekventovanejšie než iné slová. Na ich určenie potrebujeme najskôr zostaviť frekvenčné poradie lem v texte – tzv. rangovú frekvenčnú distribúciu. Prvých päťdesiat lem rangovej frekvenčnej distribúcie *Maríny* zachytáva tabuľka č. 1.

Tabuľka č. 1 – Rangová frekvenčná distribúcia *Maríny* (prvých päťdesiat lem)

Lema	Frekvencia	Rang			
v	448	1	krása	82	26
a	385	2	láska	75	27
sa	353	3	srdce	73	28
byť	264	4	že	68	29
na	190	5	svoj	65	30
ja	188	6	ale	64	31
môj	182	7	tam	61	32
ona	161	8	len	61	33
ty	141	9	tak	59	34
			oko	56	35

³ <http://corpora.lancs.ac.uk/lancsbox/>.

⁴ <https://kwords.korpus.cz/>.

z	138	10
čo	133	11
svet	128	12
to	125	13
k	104	14
s	103	15
on	102	16
si	100	17
tvoj	99	18
tá	99	19
duša	97	20
ten	96	21
keď	94	22
či	94	23
milý	86	24
ľúbosť	83	25

mať	56	36
do	55	37
tu	53	38
hlas	48	39
ktorý	47	40
cit	45	41
jak	44	42
my	44	43
nebo	42	44
pekný	42	45
vy	41	46
aj	41	47
táto	41	48
jeden	41	49
duch	40	50

Aj zo situácie v *Marine* môžeme vyvodiť, že najvyššie priečky v texte štandardne obsadzujú neplnovýznamové slová; je to logické, pretože ich časté používanie zabezpečuje gramatické fungovanie textu. Plnovýznamové slová naopak pribúdajú s klesajúcou frekvenciou. Bolo empiricky zistené, že hranicu medzi výskytom sysémantik a autosémantik predstavuje tzv. h-bod – miesto, v ktorom sa rang lemy rovná jej frekvencii (Popescu, 2007). Ak takýto bod nie je možné priamo určiť, pristúpi sa k výpočtu podľa vzorca

$$h = \frac{f(i) \times r_j - f(j) \times r_i}{r_i - r_j + f(i) - f(j)},$$

v ktorom je r_i najväčší rang, pre ktorý platí $r_i < f(i)$, a r_j je najmenší rang, pre ktorý platí $r_j > f(j)$.

V *Maríne* dochádza k zmienenej situácii v tých poliach tabuľky 1, ktoré zvýrazňujeme tučným typom písma. Po dosadení príslušných hodnôt do vzorca teda získavame:

$$h = \frac{44 \times 44 - 42 \times 43}{44 - 43 + 44 - 42} = 43,3.$$

Napriek uvedenému tvrdeniu o autosémanticko-synsémantickej rozdeľovacej funkcii h-bodu sa občas stane, že nadeň preniknú aj plnovýznamové slová. Ak k tomu dôjde, tieto autosémantiká považujeme za tematické slová. Je teda možné povedať, že tematické slová sú vzhľadom na predpokladaný výskyt autosémantik a synsémantik v rangovej frekvenčnej distribúcii textu určitou anomáliou. V prípade *Maríny* ide o desať slov, ktoré sú v tabuľke č. 1 vyznačené šedou farbou.⁵ Okrem klasického repertoáru ľúbostnej poézie (tematické slová *ľúbosť*, *krása*, *srdce*) môžeme na základe tematických osí Sládkovičovej básne hovoriť o jeho univerzalistických tendenciách (významné tematické slovo *svet*), vnútornom zameraní (tematické slovo *duša*) a opticko-auditívnej koncepcii lásky (tematické slová *oko* a *hlas*). Všetkým týmto podnetom venujeme pozornosť v nasledujúcich častiach štúdie.

4. Kolokačná analýza

V prípade nami definovaných podmienok vykazuje metrika logDice 48 kolokátov, ktoré prehľadovo zachytáva tabuľka č. 2. Kolokáty sú zoradené podľa hodnôt metriky. Z výsledkov sú vylúčené všetky synsémantiká s výnimkou osobných a prívlastňovacích zámen; tie považujeme za podstatné pre významovú výstavbu analyzovanej Sládkovičovej básne.

Tabuľka č. 2 – Výsledky kolokačnej analýzy Sládkovičovej *Maríny*

Hlava	Kolokát	Frekvencia spoluvýskytu	Frekvencia kolokátu	logDice
oko	hviezdny	6	8	11,58
krása	krása	12	82	11,23
milý	ja	19	188	11,15

⁵ Problematika tematických slov je o niečo komplikovanejšia, no v aktuálnom článku predkladáme jej zjednodušenú verziu. Na podrobnejšie objasnenie problému pozri Čech – Kubát, 2016.

láska	láska	10	75	11,09
milý	milý	10	86	10,90
krása	spievať	6	23	10,87
hlas	zvon	3	7	10,80
oko	blesk	5	37	10,78
hlas	zvonit'	3	10	10,73
ľúbosť	náš	6	37	10,68
ľúbosť	ľúbosť	8	83	10,62
milý	kraj	5	20	10,59
duša	môj	13	182	10,58
hlas	dolina	3	17	10,56
srdce	náš	5	37	10,54
svet	celý	6	18	10,40
svet	my	7	44	10,38
duša	mladý	5	29	10,34
hlas	poddaný	2	3	10,33
cit	požiar	2	6	10,33
krása	tvoj	7	99	10,31
krása	láska	6	75	10,29
láska	krása	6	82	10,29
oko	slza	3	23	10,28
milý	tvoj	7	99	10,28
cit	sto	2	8	10,27
milý	môj	10	182	10,26
srdce	svitať	3	8	10,25
cit	velebný	2	9	10,25
cit	útly	2	10	10,22
krása	jej	4	29	10,21
hlas	veľkosť	2	8	10,19
svet	môj	11	182	10,18
hlas	podoba	2	9	10,17

ľúbosť	byť	12	264	10,15
hlas	ozývať	2	10	10,14
cit	pekný	3	42	10,14
ľúbosť	môj	9	182	10,12
hlas	počuť	2	11	10,12
krása	tisíc	3	7	10,11
hlas	veľký	2	12	10,09
krása	sláva	4	39	10,08
hlas	nebesia/nebesá	2	13	10,07
láska	nebeský	3	17	10,06
oko	švárny	2	6	10,05
cit	nebeský	2	17	10,05
oko	diamant	2	8	10,00
hlas	zemský	2	16	10,00

Dôkazom, že osobné a privlastňovacie zámená sú dôležitými prvkami v Sládkovičovej básni, je ich 23-percentný podiel na celkovom počte kolokátov. Z jedenástich prípadov päť kolokátov označuje básnický subjekt (*ja* a *môj*), dva druhú osobu (*ty* a *tvoj*), tri prvú osobu množného čísla (*my* a *náš*) a len jeden tretiu osobu (*jej*). Básnický subjekt má v texte prominentnú pozíciu a viaže sa na hlavy so širokým, ľúbosťno-filozofickým záberom (*svet, duša, milý, ľúbosť*), ktoré utvárajú základný rytmus básne – pretavenie osobného citu do univerzálnejšej podoby. Napriek klasickej národnej interpretácii – že Sládkovič svoju lásku pretvoril do národného symbolu – sa medzi lemmami s častým výskytom neobjavujú slová patriotistického razenia, čo môže poukazovať na to, že básnik nemusel ideu národa chápať jednoducho, ale že ju manifestoval v jej čiastkových rysoch, napr. poukázaním na geografické objekty – Tatry, Hron, Sitno a pod. Tieto toponymy potom nie sú natoľko frekventované, aby sa dostali medzi tematické slová, a preto ani neboli podrobené kolokačnej analýze.

Kolokáty spojené s druhou osobou (*ty* a *tvoj*) sa naproti tomu objavujú s lemmami esteticko-ľúbosťného charakteru (*krása, milý*); môžeme tak interpretačne povedať, že básnický objekt je spojený predovšetkým s citovým

prežívaním, na ktorého individualitu sa básnik nesústreďuje tak významne ako na existenciu lyrického subjektu. Takisto je možné uvažovať že jeho láska nebola z druhej strany opätovaná príliš silno; preto je objekt jeho citu charakterizovaný chudobnejšie a všeobecnejšie. Obaja protagonisti básne však majú spoločnú hlavu *milý*, ktorá jednak slúži na ich vzájomné oslovenie, jednak ako vyjadrenie pozitívneho citu; v druhom prípade sa lema spája predovšetkým s datívom lyrického subjektu:

Milý môj! s tebou žije, umiera / vždy verná tvoja Marína (...) (132)

Ako tys' pekná, krajina moja, / ako mladistvosť milá mi tvoja (...) (72)

Na druhej strane je potrebné poukázať na fakt, že aj kolokát *duša* sa niekedy používa na milostné oslovenie náprotivku, čo je možné interpretovať tak, že lyrický subjekt nadobúda dušu až prostredníctvom svojej lásky:

A v svetoch týchto, duša moja, / veľkí sú, čo sú tu malí, / pokoj večný bez nepokoja, / sladkosť, ktorú žiaľ' nekali (...) (69)

Pod' so mnou, milý! pod', duša moja, / nech prsia naše len dych pokoja / tíško vlní a nadýma. (212)

Dotvorením obidvoch protagonistov sa sceľuje básnické *my*, ktoré sa spája s hlavami *srdce*, *svet* a *ľúbosť*, kombinujúc tak prvky všeobecné a intímne. Rola srdca je tu spájajúca, čo je možné vidieť aj na nasledujúcich úsekoch textu:

Vstaň, milá! chvíľa čím neodbije, / srdce sa naše bezpečne skryje / v tichých dolinách Siona! (103)

Ja som sa jemu večne oddala, / prísaha srdcia naše zviazala, / zrušiť ju nieto možnosti (...) (126)

Komplikovanejšie je postavenie hlavy *svet*, v prípade ktorej sa prvýkrát významne prejavuje autorov dualizmus; môžeme pozorovať, že existujú dva

svety – svet vonkajšej reality, ktorý kolokuje s *my*, no vytvára s ním skôr kontrast, a svet vnútra, ktorý sa napája na básnický subjekt (kolokuje s *môj*) a ktorý má jednoznačne pozitívny náboj. Táto dualita môže súvisieť s celkovou rozštiepenosťou básne medzi klasicizmom a romantizmom (na ktorú sa ešte podrobnejšie zameriame), prejavuje sa v mnohých rovinách a zvyšuje atraktivitu textu aj pre moderných čitateľov. Problematiku svetov ilustrujú nasledujúce príklady:

My spájame, čo svet dvojí, / my vlašíme, čo svet suší, / my dvojíme, čo svet spojí, / my tvoríme, čo svet ruší (...) (236)

No môžu strhnúť svet môj celý / jedného slova hrozné strely. (38)

Môj svet, môj poklad jediný! (91)

Inú dynamiku vykazuje hlava *ľúbosť*, na ktorú sa viažu kolokáty lyrického subjektu aj kolokáty prvej osoby množného čísla. Okrem ľúbostného významu však v sebe táto lema zahŕňa aj aspekt blaženosti, ktorý korešponduje so Sládkovičovou predstavou lásky ako harmonizujúcej sily. V úvodných pasážach básne sa spomína predovšetkým individualizovaná láska, ktorá stojí osamotene a nie je (dostatočne silno) opätovaná; v záverečných pasážach zase rastie podiel kolokovania ľúbosti s privlastňovaním *nám*, čo môže poukazovať na Sládkovičovu snahu posvätiť v týchto častiach textu už (len) symbolické ľúbostné puto medzi lyrickým subjektom a protagonistkou:

*A slávy tejto už okamženia / nadšenosť moja videla, / keď ľúbosť moja —
moje túženia — / na hory Sitna letela (...)* (47)

*Ľúbosť nás naša tam naspak volá, / jej sláva táto zdá sa len škola, / zdeliť
sa jej je úloha (...)* (279)

Posledným prominentným zámenom, ktoré sa v kolokáciách objavuje, je posesívum *jej*; to je charakteristické predovšetkým pre strednú časť básne, ktorá epicky stvárňuje Maríninu symbolickú smrť a jej zmŕtvychvstanie v podobe hronskej víly. V tejto časti ustupuje lyrický subjekt do pozadia

a báseň pripomína ľudovú baladu zdobenú rétorickými prostriedkami (napr. rečníckymi otázkami a odpoveďami).

Bôle zaplavili ňadrá devy / a krásy jej smútok stiera, / že duše peknej sväté výlevy / v medze úzke svet zaviera: / Čo môže deva v sebe založiť? (149)

Ďalšou dôležitou časťou analýzy je už deklarovaný rozpor medzi klasicizmom a romantizmom, ktorý je jednou z manifestácií Sládkovičovho dualizmu, celkovo charakteristického pre výstavbu *Maríny*. Expozícia lyrického subjektu je v texte veľmi výrazná, čo potvrdzuje aj prezentovaná interpretácia zámenných kolokátov. Na jednej strane sa v básni objavujú veľmi výrazné klasicistické rysy, hoci nie vždy na kolokačnej rovine (napr. rétorické štruktúry, strofická výstavba, formálna afinita k francúzskej óde), na druhej strane je mimo kolokácie možné vidieť v básni aj množstvo romantických rysov (napr. sylabický verš, mixovanie štýlov, ľúbostná a národná tematika).

Pokiaľ ide o kolokácie, ukážkou klasicistických figur sú na prvý pohľad nezvyčajné kombinácie *krása – krása, ľúbosť – ľúbosť, láska – láska* a *milý – milý*, ktoré sú často zakomponované do exklamácií a rečníckych otázok; krása je navyše jedným z kolokátov lásky (a naopak). To poukazuje na ich spätosť, ktorá je charakteristická skôr pre umiernený klasicizmus; v romantizme sa poňatie lásky komplikuje, pretože milovať je možné aj škaredosť. Tá je zjavne mimo Sládkovičov básnický rámec. Klasicistické ladenie Sládkovičovej lásky kontrastuje s jeho poňatím ľúbosti, ktorá je pozemskejšia a osobnejšia, čo je možné doložiť aj jej kolokáciami so zámenami. Ďalším ťažiskovým pojmom je *sláva*, ktorá sa kolokačne spája s krásou a má byť jej konečným cieľom – prostredníctvom slávy sa *Marína* stane nesmrteľnou (príklad zo strofy 151). Pripomeňme si aj homonymiu slávy s pramatkou Slovanov Slávou, ktorú Sládkovič spomína zase na inom mieste básne; *Marína* sa tak môže stať tiež slávnym symbolom slovenskej krásy ako takej.

Jej krása tisíc krás je osnova (...) (95)

Láska len lásku, krása len krásu / v obetiach večných objíma (...) (127)

Láska sa v krásy svojej odieva, / láska lásku je aj pije! (128)

*Zatiaľ navštívim i tieto trávy / každý deň a tie pamiatky slávy / slávnej krásy
chcem spomínať (...)* (223)

Tam tvoja kráska v slávu sa zmení, / pekný duch hrudou tu obťažný / v priezračný tieň sa zahalí (...) (151)

Pomerne zložitá ľúbostná hra sa okrem klasicistických alúzií skrýva za kolokáciou *milý – milý*. Okrem jednoduchých situácií, v ktorých sa opisuje básnikova vízia (príklad zo strofy 244) alebo ktoré pracujú s generalizáciami (príklad zo strofy 69), sa dvojité použitie objavuje aj v ironickom, hoci romantickom kontexte mileneckej hádky (príklad zo strofy 162). Týmto sa v použití kolokácie objavuje napätie, ktoré básň dynamizuje a narušuje tak monotónnosť, ktorú by mohla vyvolávať epizeuxa.

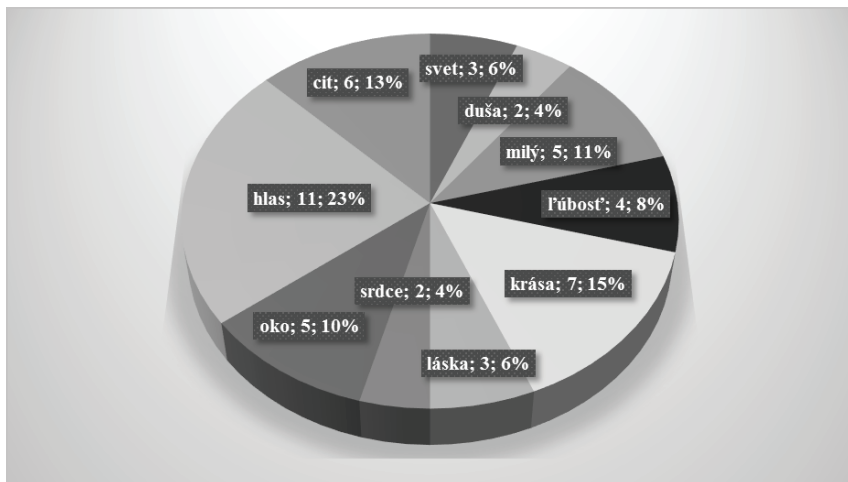
*Na Sitne milý a milá stojí / a ruka ruku si stíska, / na výšinách sú oba v pokojí,
/ dolinou pod nimi blýska (...)* (244)

*(...) v svetoch tých s vrelosťou srdečnou, / sprisahani vernosťou večnou, /
milí ku milým sa vinú.* (69)

*Oči švárnej sa hnevom ziskrili, / ruku strhla z mužských väzov: / Či máš ty
milú, zradca môj milý, / z pokolenia zemeplazov?* (162)

Kolokácie z hľadiska ich počtu pri jednotlivých hlavách zachytáva graf č. 1.

Z vizualizácie je zrejmé, že najväčším počtom kolokátov disponuje hlava *hlas*; ten vyvoláva dualistické alúzie – jednak sa viaže na zvon smrti (kolokácia *hlas – zvon* a *hlas – zvonit'*; príklad zo strofy 7), jednak na nebesia a zem (kolokácia *hlas – nebesia/nebesá* a *hlas – zemský*; príklad zo strofy 185, v ktorom sa obidva kolokáty uvádzajú do kontextu). Ďalej sa *hlas* spája s abstraktnými aj konkrétnymi kolokátmi (napr. *vel'kosť, dolina*; na sústvážnenie pozri príklad zo strofy 43), čo stupňuje v básni viditeľné napätie medzi večným a pominuteľným či medzi jedinečným a univerzálnym.

Graf č. 1 – Počty kolokátov pri jednotlivých hlavách

Nuž zvoň! až hlas tvoj pokonný / zabije sa v bralách večnosti, / a v hlasoch mrúcich konečnosti / časov na pohrab zazvoní! (7)

Mladosť je túžba živá po kráse, / je hlas nebeský v zemskej ohlase, / je nepokoj duší svätý. (185)

V krajoch velebných slovo božskosti / v jednej výšine sa javí, / v podobe tejto hlasy veľkosti / poddaným dolinám vraví (...) (43)

Prostredníctvom kolokátov spojených s nebesami (*nebesia/nebesá* a *nebeský*) sa hlava *hlas* dostáva do vzťahu s *okom*; ukazuje sa tak, že základnými zmyslami Sládkovičovej básne sú zrak a sluch. Oko síce obsahuje menšiu kolokačnú sieť, ale kolokácia *oko – hviezdny* je podľa zvolenej metriky vôbec najsilnejšia. Marínine hviezdne oči je možné označiť za erbovú kolokáciu celej básne a minimálne metaforicky ide o úspešný pokus prepojiť bujnú dualitu (v tomto prípade manifestované na rovine zem – nebo). Spojenie funguje ako veľmi stabilná kolokácia – to naznačujú aj nižšie uvedené príklady, v ktorých sa význam obratu v kontexte výrazne nemení:

Tu ona mlčí a hviezdne oči / sklonia sa v panenskom studu (...) (93)

*Moja je ona! z čela svitajú / zálohy srdca vrelosti, / z líc krásnych, z hviezd-
nych očí volajú / pamiatky mojej ľúbosti (...) (102)*

Oj, drahá moja, sestra spanilá, / zotri slzy z hviezdnych očí! (150)

Ďalšími svojimi kolokátmi rozvíja hlava *oko* nebeskú a estetickú rovinu (*blesk, diamant*), pričom sa s nimi spája aj motív nešťastného citu (*slzy*). Prácou s audiovizuálnym prežívaním, ktoré je navyše rozdelené medzi nebo a zem, dosahuje Sládkovič vo svojej básnickej skladbe pôsobivé miesta (príklad zo strofy 145); hoci nejde o rozvetvenú synestéziu, aká je zrejme napr. v dielach Johna Keatsa, aj v tomto prípade je možné o nej hovoriť. Ostatné zmysly (napr. čuch či chuť, v podstate aj hmat) sú však Sládkovičovi cudzie.

*Svet vraví, že mám diamanty v očiach, / anjelské farby na lícach, / každý vlas
v mojich vraných vrkočiach / že má krás vo stách, v tisícach, / že v spevoch mo-
jich nebo sa javí, / že vládne krásou čarnou, svet vraví (...) (145)*

K poslednému príkladu je potrebné doplniť, že cez spev (kolokát *spievať*) sa audiovizuálna oblasť prepája s krásou a súvisí tak s ústrednou tematikou básne. Väzba spevu na krásu je pre Sládkoviča podstatným prvkom a môže poukazovať na jeho parnasistické či lartpoumlartistické tendencie. Písanie básne pre neho koniec koncov malo aj terapeutický význam, čo je zrejme zo slávnej otváracej slohy ódy:

Ja sladké túžby, túžby po kráse / spievam peknotou nadšený (...) (1)

Na ďalší rozmer diela poukazuje už naznačený výskyt kolokátov spojených s nebeským priestorom, ktoré prepájajú dôležité lemy *láska, cit* a *hlas* a obohacujú báseň o náboženský či mystický prvok. Prepojenie neba a zeme je zrejme z už uvedenej citácie zo strofy č. 185, ale manifestuje sa aj v snovej vízii, ktorá je jadrom 165. strofy, kde sa lyrický subjekt s oživenou protagonistkou ocitá v akomsi spoetizovanom svete ideí básnicky skónkrétnujúcom Hegelove a Platónove filozofické myšlienky. Kým však dôjde k tomuto vzletu, nebeský cit je v napätí so svetom (príklad zo strofy 14); napätie

nakoniec čiastočne rieši sympatetické prepojenie sfér, na ktoré je celá báseň zameraná. Je otázkou, či je tento motív konečne vysnívanou Sládkovičovou nirvánou, alebo ho od ničoty zachraňuje skôr zmienená parnasistická orientácia na silu básne.

Tam, keď cit pekné hviezdy vábili, / nad hlavu vždy som pozrela: / Teraz sa všade vôkol nás trasú, / jak sa pod Sitnom jahnenca pasú / vôkol bystrého pastiera. — / Vidíš tých svetov nebeských zväzky? / Ako milostne tie zlaté vlásky / jedna na druhú prestiera! (165)

Zlúpi ťa svet z tých bohatých / bleskov tvojej vyššej slávy, / v prachoch svojich černošatých / nebeský tvoj cit zadlávi! (14)

Posledný bod našej kolokačnej analýzy sa týka kolokátov *celý, sto, tisíc, veľkosť*, ktoré preukazujú ďalší dôležitý rys Sládkovičovho štýlu – sklon k intenzifikácii, ktorá sa štylisticky prejavuje hyperbolizáciou. Tieto obraty, ktoré Marínu romantizujú, sa objavujú v prehovoroch lyrického subjektu, v rečiach protagonistky aj v opise krajiny; ich funkciou je jednak znásobiť silu citu, jednak poukázať na to, že jedinečný prejav (napr. fyzickej krásy alebo prírodnej sily) môže mať globálny vplyv. Vzhľadom na celkové smerovanie básne od konkrétneho k univerzálnemu je druhý podnet dôležitým spôsobom, ktorým sa tento pohyb realizuje v mikroštruktúre textu. Zároveň však Sládkovič – pre seba celkom typicky – spája s citom aj pravý protipól intenzifikácie – adjektívum *útly*, ktoré jeho poňatie zjemňuje a navodzuje dojem intímnej nehy (príklad zo strofy 262).

V blízkosti tvojej, moja Marína, / sto citov z duše mi kypí (...) (98)

(...) každý vlas v mojich vraných vrkočiach / že má krás vo stách, v tisícach, / že v spevoch mojich nebo sa javí (...) (145)

(...) blysk za blyskom si ruky podáva, / zdá sa ti, svetom že celým pláva / vlniaci sa blkom požiar. (227)

Vetrik ľúbosti duše previeva / a súzvuk citov útlych zaznieva / od vekov pólu do póla (...) (262)

5. Niekoľko záverov

Kolokačná analýza, ktorú sme sa v článku pokúsili uskutočniť, dokazuje, že Sládkovičova *Marína* je originálna a pôsobivá báseň kombinujúca v sebe mnoho protichodných tendencií. Niektoré z týchto dualít je možné vytýčiť rovinami *univerzálny – jednotlivý, nebeský – pozemský, romantický – klasicistický*, ale tiež *abstraktný – konkrétny*, či dokonca *ja – ty*. Použitie zámen v slovných spojeniach jednoznačne poukazuje na vedúcu úlohu lyrického subjektu, ktorý je vysielateľom citu; protagonistka básne sa naproti tomu nespája priamo s láskou, je ako objekt krásy odsunutá do minulosti, prípadne – v diele neskôr – do snovej roviny. Ako sa zmieňujeme v publikácii *Láska v číslach: Sládkovičova Marína pohľadom kvantitatívnej lingvistiky* (Místecký – Kolenčíková – Navrátil – Altmann, 2020, v tlači), tieto duality nie sú v Sládkovičovom opuse uspokojivo zmierené – básnik ešte tri strofy pred koncom ódy tvrdí, že jeho spev sa nikdy neskončí; to však nie je možné považovať za zápornú črtu skladby, pretože to v súčasnom literárnom kontexte môže nedopovedanosť a priznaná bezradnosť čitateľa skôr prít'ahovať ako odrádzať.

Autor sa napriek tomu snaží ponúknuť východiská z krízy, ktoré je možné interpretovať na troch úrovniach. Spojenie lásky, krásy a spevu – a tiež mladosti, ktorá sa kolokačne spája s dušou – odkazuje na parnasistické riešenie Sládkovičovho existenciálneho problému: zmyslom je samotná báseň, alebo presnejšie nikdy nekončiaci sa spev, pomocou ktorého text komunikuje s nebom (kolokácia *hlas – nebesia/nebesá*). Týmto je možné vysvetliť vysoký počet kolokátov v prípade lem *hlas* a ich podvojný, zemsko-nebeský charakter. Óda tak Sládkovičovi slúži, povedané s rezervou, ako terapeutický súbor modlitieb – vypointovanie strofy je katarziou, ktorá je však vždy dočasná a vyžaduje ďalší úsek; takto je možné vysvetliť jednak neukončenosť Sládkovičovho textu, jednak jeho tvrdenie z 288. strofy.

V druhej interpretácii, ktorá však nevyklučuje tú estetickú, je možné pracovať s básnikovými náboženskými odkazmi. V priebehu básne dochádza k zbožšteniu Maríny a jej krásy, ktoré sa prejavuje slovnými spojeniami s kolokátmi *nebeský a nebesia/nebesá*; cit je tak povýšený do nadpozemskej roviny, kde ho nemôžu ohroziť peripetie sprevádzajúce bežné ľúbostné vzťahy. Zároveň sa Sládkovič bráni čistej mýtizácii Maríny (snád' aj z osob-

ných dôvodov – kvôli urazenej cti⁶) a stavia sa blízko k pozemskosti, pričom naznačuje službu národu. Toto riešenie tak môže byť chápané ako slepá ulička, aj keď veľmi častý výskyt „nebeskosti“, ktorý prestupuje celú báseň, núti bádateľa zamerať pozornosť aj na tento aspekt.

Tretí výklad nie je priamo viazaný na kolokačnú analýzu, ale dovolíme si ho uviesť ako dôvetok. V poslednej strofe sa objavuje známy verš „ale tie hviezdy predsa svietili“, ktorý je možné vykladať ako poctu spomienkam – ako akési fotografické, barthesovské „toto bolo“ (Barthes, 2005); tým básnik sám seba utvrdzuje v autenticite svojich vtedajších citov. Oslobodzujúcim pocitom je nakoniec teda vedomie spomienok – existuje istota, že láska existovala, a túto istotu nie je možné stratiť. Diamant, ktorý celú báseň zakončuje, sa tak kolokačne viaže s očami zbožštenej Maríny (strofa č. 145), čo znamená, že ani táto interpretácia nie je s predchádzajúcimi nekompatibilná.

Sládkovičov boj s nepriazňou osudu, ktorý sme sa v tejto štúdiu snažili ukázať na kolokačnej sieťovine jeho básne, je komplexný a je otázkou, či sa jednotlivé nitky jeho pradena niekedy bádateľom podarí od seba uspokojivo oddeliť. *Marína* tak zostáva otvorená ďalším metódam literárnovedných a lingvistických rozborov a nedoriešené problémy výkladu jej atraktivitu pre rôzne vedné odbory len zvyšujú.

LITERATÚRA

BARTHES, Roland: Světlá komora. Praha: Fra 2005. 124 s.

BENKO, Vladimír: Compatible Sketch Grammar for Comparable Corpora. In: Proceedings of the XVI EURALEX International Congress: The User In Focus. 15–19 July 2014. Eds. A. Abel – Ch. Vettori – N. Ralli (Eds.). Bolzano: Eurac Research, 2014, s. 417 – 430.

BILIŇSKA, Irena: Básnická pomsta. Andrej Sládkovič: *Marína* (1846). In: Sondy do slovenskej literatúry 19. storočia. Eds. P. Zajac – D. Hučková. Bratislava: Kalligram, Ústav slovenskej literatúry SAV 2011, s. 144 – 169.

BREZINA, Vaclav – McENERY, Anthony – WATTAM, Stephen: Collocations in context: A new perspective on collocation networks. In: International Journal of Corpus Linguistics, 2020, roč. 20, č. 2, s. 139 – 173.

CVRČEK, Václav – RICHTEROVÁ, Olga (eds.): Asociační (kolokační) míry. In: Příručka ČNK. Praha: Ústav Českého národního korpusu, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy. Dostupné na https://wiki.korpus.cz/doku.php/pojmy:asociacni_miry. [Cit. 2020-09-27.]

⁶ Bližšie pozri Biliňská, 2011.

ČECH, Radek – KUBÁT, Miroslav: Text length and the thematic concentration of text. In: *Mathematical Linguistics*, 2016, roč. 2, č. 1, s. 5 – 13.

ČERMÁK, František – ROSEN, Alexandr: The Case of InterCorp, a multilingual parallel corpus. In *International Journal of Corpus Linguistics*, 2020, roč. 13, č. 3, s. 411 – 427.

ČERNÁ, Zuzana – ČECH, Radek: Analysis of the Lemma Mateřství (Motherhood). In: *Jazykovedný časopis*, 2019, roč. 70, č. 2, s. 244 – 253.

JAROŠOVÁ, Alexandra: Problém vymedzenia kolokácií. In: *Jazykovedný časopis*, 2007, roč. 58, č. 2, s. 81 – 102.

JAROŠOVÁ, Alexandra – BUZÁSSYOVÁ, Klára – BOSÁK, Ján: Východiská a zásady spracovania slovníka. In: *Slovník súčasného slovenského jazyka. A – G*. Hl. red. K. Buzássyová – A. Jarošová. Bratislava: Veda 2006, s. 13 – 47.

KILGARRIFF, Adam – BAISA, Vít – BUŠTA, Jan – JAKUBÍČEK, Miloš – KOVÁŘ, Vojtěch – MICHELFEIT, Jan – RYCHLÝ, Pavel – SUCHOMEL, Vít: The Sketch Engine: ten years on. In: *Lexicography*, 2014, roč. 1, č. 1, s. 7 – 36.

MÍSTECKÝ, Michal – KOLENČIKOVÁ, Natália – NAVRÁTIL, Martin – ALTMANN, Gabriel: Láska v číslach: Sládkovičova Marina pohľadom kvantitatívnej lingvistiky/Love in Numbers: Sládkovič's Marina from the Viewpoint of Quantitative Linguistics. Bratislava: Veda 2020. [V tlači.]

Omnia Slovaca III Maior. (18.01) Bratislava: Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 2018. Dostupný na <http://ske.juls.savba.sk/bonito/index.html> [3. 10. 2020].

POPESCU, Ian-Iowitz: Text ranking by the weight of highly frequent words. In: *Exact Methods in the Study of Language and Text*. Eds. P. Grzybek – R. Köhler. Berlín/New York: Mouton de Gruyter 2007, s. 555 – 566.

JÁN KAČALA

Abstract: In the article, the author discusses mainly the grammatical issue of pronoun conjunctions such as *kto iný* (who else), *nijaký iný* (no other), *čo iné* (what else), *nič iné, nič inšie* (nothing else) and the like in connection with conjunctions such as *ak nie* (if not), *ako* (as), *než* (than) with a comparative noun or a pronoun, as well as with conjunctions *len* (only), *iba* (merely) in connection with a definite or indefinite verb form. The final parts deals with orthography issues, mostly whether to write or not to write a comma when joining pronouns with conjunctions *ako* (as), *než* (than), *iba* (merely), *len* (only).

Key words: pronouns, pronoun conjunctions, conjunctions, grammar of pronouns conjunctions, orthography of pronoun conjunctions.

Zámená sa v systéme slovných druhov vo všeobecnosti pokladajú za veľmi osobitný slovný druh, ktorý svojím špecifickým všeobecným lexikálnym významom na jednej strane patrí do systému slovných druhov ako samostatný, no na druhej strane svojím deiktickým, t. j. ukazovacím alebo odkazovacím typom významu prestupuje všetky plnovýznamové slovné druhy; môžeme teda povedať, že zámená sa k ostatným plnovýznamovým slovným druhom svojimi významovými aj výrazovými vlastnosťami istým špecifickým spôsobom hlásia. Ukazuje sa to v tom, že zámená môžu mať lexikálno-gramatickú povahu podstatného mena, napríklad *ja, kto, čo, niekto, nikto, všetci*, ďalej povahu prídavného mena, napríklad *taký, iný, aký, ktorý, dajaký, nijaký, každý*, povahu číslovky, napríklad *koľký, koľkoraký, koľkonásobný, toľký, toľkoraký, koľkokrát, toľko ráz*, a napokon aj povahu príslovky, napríklad *koľko, toľkorako, kdekoľvek, odkiaľ, ako, kedy, vtedy, tam, prečo*. V okruhu syntaxe sa špecifickosť zámen prejavuje napríklad tým, že osobné zámená v úlohe podmetu dvojčlennej vety sa v našom jazyku nevyjadrujú a vynechávajú sa z dvojčlennej vety, keďže podmet je v jazykoch nášho typu zreteľne signalizovaný určitým tvarom prísudkového slovesa. Syntakticky pozoruhodné na zámenách je aj to, že

vzájomne utvárajú osobitné spojenia typu *kto iný, ktorý iný, niekto iný, nikto iný, nijaký iný, čo iné, čo inšie, niečo iné, nič iné, nič inšie* a podobne, v ktorých sa do subordinatívnej (podradovacej) syntagmy syntakticky spájajú významovo aj výrazovo rozdielne typy zámen v tvare nominatívu a utvárajú tak osobitný zámenný typ syntagmy; bližšie o syntagmách tohto typu pozri v našej monografickej práci o syntagmatickom slovoslede (porov. Kačala, 2013, s. 129 n.).

Na slovnodruhovej úrovni je pre zámená charakteristický veľmi všeobecný aj abstraktný lexikálny význam označovaný ako deiktický, t. j. ukazovací alebo odkazovací, ktorým sa slovný druh zámen odlišuje od všetkých ostatných plnovýznamových a tým aj pomenúvacích slovných druhov; je to pre zámená konštitučný, čiže kategoriálny významový komponent. S týmito ostatnými, t. j. pomenúvacími slovnými druhmi je však spomenutý deiktický typ významu veľmi úzko prepojený tým, že slúži práve na ukazovanie a odkazovanie na pomenúvacie slovné druhy, prípadne na významovú náplň stvárnenú daným slovným druhom v podobe všeobecného (kategoriálneho) lexikálneho významového komponentu.

Uvedený poznatok v celom rozsahu platí pre menné slovné druhy a pre príslovky. Ako nie veľmi presvedčivé toto poznanie vyznieva pri slovesách, keďže pri nich podľa Morfológie slovenského jazyka (1966, s. 234, 236, 362 a i.; ďalej MSJ) môžeme takúto súvzťažnosť mať na mysli iba pri niekoľkých a zároveň výnimočných a silno príznakových slovesách s osobitným významom typu *onačiť, onačiť sa, tentovať, tentovať sa, ondiť, ondiť sa, ondiť sa, ondiť sa, ondiť sa, ondiť sa, ondiť sa*, ako aj pri ich záporných formách a predponových aj príponových odvodeninách. Pri slovesách teda sotva môžeme hovoriť o tom, že by sa ukazovací alebo odkazovací význam zámen vzťahoval na tento slovný druh ako na celok, tak ako je to pri spomínaných menných slovných druhoch a pri príslovkách. Je to dané zjavne špecifickým slovnodruhovým významom sloviess, na ktorý nie sú zámenné ukazovacie alebo odkazovacie významové mechanizmy usposobené. Napokon uvedené slovesá, zaradené v MSJ na citovaných stranách medzi slovesné zámená, prípadne zámenné slovesá, no stojace „na okraji spisovného jazyka“ (c. d., s. 234), vyznačujú sa takým špecifickým slovesným významom, sprevádzaným aj výraznými konotatívnymi črtami, ktorý má málo spoločných znakov s vlastným zámenným významom.

Na gramatickej úrovni sa žiada najmä pri osobných a opytovacích zámenách pripomenúť špecifické uplatňovanie menných gramatických kategórií: pri osobných zámenách ako základnom druhu zámen treba spomenúť pri prvej a druhej osobe v jednotnom aj množnom čísle bezrodovosť a pri opytovacích zámenách *kto* a *čo* osobitné rozloženie kategórií čísla a gramatického rodu a životnosti. Vyberáme z citovanej MSJ (s. 278): „Zámená *kto*, *čo* majú len jednotné číslo. Zámeno *kto* má kategóriu životného mužského rodu s významom osoby. Zámeno *čo* má kategóriu stredného rodu s neosobným a neživotným významom. Preto zhodný prívlastok, menný prísudok a doplnok je pri zámene *kto* v mužskom rode a pri zámene *čo* v strednom rode.“ Na ilustráciu sa tu uvádzajú príklady: ***Kto iný sa má na to podujat', ak nie Šimo?*** (D. Chrobák) – ***Čo také by sa mohlo?*** (M. Ďuričková) – ***Komuže inému ako Vám posvätiť písmo moje?*** (L. Štúr)

K pripomenutiu doteraz uvedených poznatkov na úvod našej state nás priviedol príklad z nedávnej periodickej tlače, v ktorom zámeno *iný*, spomenuté aj v dvoch citovaných dokladoch v zámenných spojeniach na druhom mieste, stálo v množnom čísle a s mäkkým *i* na konci: *Lenže teraz sa pýtam...: kto nám pripravuje a nakrúca televízne programy, kto ich vymýšľa, píše, kto ich aranžuje, kto ich zocvičí a distribuuje? Kto iní, ak nie umelci, herci, režiséri, skladatelia, dramaturgovia a mnohé iné umelecké osobnosti či telesá?* (zvýraznenie je naše – pozn. J. K.) Kontext ukazuje, že v danom vyjadrení autorovi šlo o zámer zvýrazniť veľké množstvo predstaviteľov umeleckých profesií zapojených do prípravy, tvorby aj vysielania televíznych programov a na toto zvýraznenie využil aj plurálový tvar vymedzovacieho zámena *iný* v mužskom životnom tvare *iní*. Preto nepochybne šlo o autorský zámer a forma *iní* nie je teda v citovanom novinovom texte náhodná a nie je vytlačená s ypsilonovou chybou na konci. Na pozadí uvedených poznatkov z MSJ sa možno prirodzene spytovať, či taká forma má oprávnenie a či nie je v rozpore s citovaným striktno formulovaným pravidlom.

Situácia aj pri iných podobných spojeniach zámen v spisovnej slovenčine ukazuje, že poznatky citované z MSJ týkajúce sa rozloženia gramatických kategórií pri opytovacích zámenách verne odrážajú súčasný jestvujúci stav v našom jazyku a že autorský alebo redakčný pokus upozorniť v citovanom novinovom texte plurálovým tvarom *iní* v spojení s opytovacím zámenom *kto* na veľké množstvo zainteresovaných aktérov bol nepresvedčivý

a v konečnom dôsledku jazykovo aj pravopisne chybný; vychodil iba z akej-si nepodarenej logickej úvahy. Tento náš záver potvrdzuje aj predchádzajúci kontext, v ktorom sa zámeno *kto* štyri razy vyskytuje v regulárnom spojení s prísudkovým slovesom v jednotnom čísle: *kto pripravuje a nakrúca, kto vymýšľa, píše, kto aranžuje, kto zocvičí a distribuuje*. Zámeno *kto* stojí tu síce samo, bez prítomnosti druhého, t. j. vymedzovacieho zámena, ale aj tak si pri plnení svojej úlohy vystačí. Pokus o akési zhrnutie účinkujúcich umelcov v podobe plurálového tvaru vymedzovacieho zámena *iný* v postavení po „súhrnnom“ opytovacom zámene *kto* v citovanom texte nebol a nie je namieste, lebo uvedené vyjadrenie je obsahovo plnohodnotné v podobe s tvarom zámena v mužskom rode v jednotnom čísle a v takej forme je aj jazykovo a pravopisne správne: ***Kto nám pripravuje a nakrúca televízne programy...? Kto iný, ak nie umelci, herci, režiséri, skladatelia, dramaturgovia, speváci a mnohé iné umelecké osobnosti či telesá?***

Na podrobnejšie osvetlenie nastolenej odbornej problematiky vyjdeme z konkrétneho príkladu a na ňom ukážeme širšie syntaktické súvislosti zámenného spojenia *kto iný* v spisovnej slovenčine. Východiskovou vetou pri našom výklade je doklad z iného publicistického prejavu v podobe s podstatným menom ako súčasťou porovnávacej konštrukcie v mužskom rode:

(1) *Kto iný ako priamy svedok má potvrdiť hodnovernosť takej výpovede?*

Pri upotrebení paralelného podstatného mena v ženskom rode v porovnávacej konštrukcii má veta podobu:

(2) *Kto iný ako priama svedkyňa má potvrdiť hodnovernosť takej výpovede?*

Keď pri porovnávacom mužskom podstatnom mene premeníme jednotné číslo na množné, uvedená veta dostane podobu:

(3) *Kto iný ako priami svedkovia majú potvrdiť hodnovernosť takej výpovede?*

Pri premene paralelného porovnávacieho ženského podstatného mena na množné číslo bude veta mať podobu:

(4) *Kto iný ako priame svedkyne majú potvrdiť hodnovernosť takej výpovede?*

Popri uvedených vetách s plurálovými formami podstatných mien (3) a (4) sú možné aj podoby s prísudkovým slovesom v jednotnom čísle:

(5) *Kto iný ako priami svedkovia má potvrdiť hodnovernosť takej výpovede?* a

(6) *Kto iný ako priame svedkyne má potvrdiť hodnovernosť takej výpovede?*

Tento gramatický rozdiel pri dvojiciach príkladov (3), (4) a (5), (6) je podmienený rozdielnou gramatickou zhodou modálneho prísudkového slovesa *mať* s tvarom nadradeného zámena *kto* alebo s príslušným podstatným menom ako súčasťou porovnávacej konštrukcie uvedenej spojkou *ako*: kým formy s prísudkovým slovesom v jednotnom čísle, t. j. (5), (6), realizujú gramatickú zhodu prísudkového slovesa v kategórii čísla s nadradeným opytovacím zámenom, prípadne so spojením *kto iný* ako celkom, zatiaľ formy s prísudkom v množnom čísle, t. j. (3), (4), sa vyskytujú v podobách s prirovnávacím substantívom v množnom čísle a signalizujú gramatickú zhodu prísudkového slovesa v kategórii čísla so zodpovedajúcim podstatným menom ako súčasťou porovnávacej konštrukcie. Regulárnu možnosť tohto druhého spôsobu zhody si vysvetlíme najmä tým, že opytovacie zámeno *kto* samo je z hľadiska gramatického rodu, ako aj čísla nevyhranené a kategórie životného mužského rodu s významom osoby a jednotného čísla, spomínané v MSJ, sú pri ňom prítomné iba potenciálne, reálne sa prejavujú len vo forme vyjadrenej zhody na kongruentných tvaroch zodpovedajúceho prísudkového slovesa.

Spomínaná nevyhranenosť opytovacieho zámena *kto* v gramatických kategóriách rodu, životnosti a čísla sa prejavuje v tom, že opytovaciemu zámenu *kto* nie sú tieto gramatické kategórie vlastné, ich prítomnosť na jeho tvare sa totiž neprejavuje v jestvovaní protikladových rodových a/alebo číselných párov, tak ako to signalizujú zodpovedajúce tvary pri ostatných menách, t. j. napríklad pri podstatných menách *svokor-0* – *svokr-a*, prípadne *knih-a* – *knih-y*, alebo v kategórii čísla aj pri slovesách, napríklad *sedí-m* – *sedí-me*. Bezprostredne sa to dokazuje aj tým, že opytovacie zámeno *kto* otázkou poukazuje rovnako na osobného príslušníka mužského, ženského, ako aj stredného rodu a nesignalizuje ani počet osôb (t. j. gramaticky sformovaný rozdiel založený na protiklade jednotnosti a mnohosti), na ktoré ako opytovacie zámeno poukazuje. Druhý dôvod na vyjadrenie gramatickej zhody prísudkového tvaru slovesa s číslom podstatného mena ako súčasťou porovnávacej konštrukcie vidíme v syntaktickom „príklone“ prísudkového slovesa k významovej závažnosti podstatných mien ako slovného druhu dôležitého

v celom systéme slovnej zásoby jazyka a osobitne pri plnení syntaktických funkcií vo vete. A napokon tretí dôvod je v priestorovej blízkosti príslušného podstatného mena v lineárnej postupnosti členov danej vety v relácii k tvaru prísudkového slovesa: môžeme tu hovoriť o akomsi druhu regulárnej atrakcie ako syntaktického spodobovania, lebo z vlastného syntaktického hľadiska za bezprostredný syntakticky nadradený vetný člen prísudkového slovesa v takejto vete možno aj treba pokladať iba nadradené opytovacie zámeno *kto*, stojace v pozícii podmetu dvojčlennej vety.

Takýto prípad dvojakkej možnej gramatickej zhody tvaru prísudkového slovesa s dvoma rozličnými nadradenými vetnými členmi je svojou podstatou raritný, lebo platí zásada, že podradenému členu v syntagme dominuje jeden nadradený vetný člen, ale ako vidno z uvedených podôb, taký prípad sa ukazuje zároveň ako reálny, lebo v jazykovom povedomí používateľa spisovnej slovenčiny nevyvoláva pochybnosti o svojej náležitosti alebo odmietavý postoj a nenesie znaky jazykovej chyby. Rozdielna možná zhoda prísudkového slovesa s nadradeným podmetom alebo jeho súčasťou v gramatickej kategórii čísla je ináč v našom jazyku známa aj z iných prípadov a príslušné poznatky o jednotlivých prípadoch takejto zhody sa uvádzajú v gramatických prácach o spisovnej slovenčine (odkazujeme tu aspoň na výklad tejto problematiky v *Slovenskej gramatike* z roku 1968 od autorov Eugena Paulinyho, Jozefa Ružičku, Jozefa Štolca; pozri c. d., s. 368 – 371).

Dôležitý poznatok pri rozборе viet so spojením zámen v pozícii gramatického podmetu dvojčlennej vety spočíva v tom, že zámenné spojenie môže mať aj iný ako základný tvar, tak ako to vychodí z celkového podávateľovho prístupu ku gramaticko-sémantickému stavbe a k obsahovému zameraniu danej vety. Na čele takej vety sa teda môžu vystriedať rozmanité tvary zámenného spojenia, tak ako vyplývajú zo stavby a obsahového zamerania danej vety na základe vyjadrovacieho zámeru a stanoviska podávateľa. Potvrdzujú to povedzme vety:

Od koho iného ako od teba sme mohli očakávať pomoc? – Komu inému ako tebe sa mala vyžalovať? – Koho iného ako teba mali do tej funkcie vybrať? – O kom inom ako o tebe sa tu dalo uvažovať? – S kým iným ako s tebou ešte môžeme počítať?

Aj doteraz uvedené doklady ukazujú, že zámenné spojenie *kto iný* funguje ako podrad'ovacia syntagma, v ktorej nadradeným členom je opytovacie

zámeno *kto* a podradeným členom vymedzovacie zámeno *iný*. Syntaktický vzťah medzi nadradeným a podradeným členom takejto syntagmy sa formálne realizuje adjunkciou, čiže primkynaním, to značí, že členy syntagmy stoja vo vzájomne pevnom poradí a spojenie je nerozlučiteľné. Zámeno *kto* zároveň dáva celej vete obsahovú platnosť dopĺňajúcej opytovacej vety. Keďže dané spojenie zámen má iba veľmi všeobecný význam, na podradený člen *iný* sa v uvedených príkladoch viaže podradená porovnávacia konštrukcia uvedená spojkou *ako*, svojou substantívnu alebo zámennou časťou kongruentná so syntagmaticky nadradeným zámenným členom *iný* (uvedenú kongruentnosť porovnávacej substantívnej alebo zámennej konštrukcie so syntakticky nadradeným zámenným členom potvrdzujú všetky doteraz uvedené doklady). Spojenie *kto iný* môže sice stáť v takejto vete aj samo, ale často sa spája s uvedenou porovnávacou konštrukciou na čele so spojkou *ako*, takže môžeme hovoriť aj o istej ustálenosti celej konštrukcie *kto iný* v spojení s porovnávacou spojkou *ako*, t. j. o výraze *kto iný ako* + podstatné meno alebo zámeno. Variantom takejto konštrukcie je podoba s porovnávacou spojkou *než*, t. j. *kto iný než* + podstatné meno alebo zámeno; v už použitom príklade: ***Kto iný než priamy svedok má potvrdiť hodnovernosť takej výpovede?*** Výrazy *kto iný ako*, prípadne *kto iný než* v spojení so substantívom alebo zámenom môžeme pokladať za ustáľujúce sa spájacie výrazy.

Konštrukcie so začiatočnými súčasťami *kto iný ako* + podstatné meno alebo zámeno, prípadne *kto iný než* + podstatné meno alebo zámeno sa používajú vo vetách s kladnou, prípadne tvrdiacou obsahovou platnosťou. Podobný význam majú aj konštrukcie *kto iný ak nie* + podstatné meno alebo zámeno, používané v súvzťažných vetách so záporom, t. j. v novom variante už použitého dokladu: ***Kto iný ak nie priamy svedok má potvrdiť hodnovernosť takej výpovede?*** Pri upotrebení zámena sa zvyšuje adresnosť takej výpovede tým, že slovesný prísudok svojím tvarom môže, ale nemusí reagovať na osobu označenú v takejto konštrukcii; porovnajme to na príkladoch: ***Kto iný ak nie on má potvrdiť hodnovernosť takej výpovede?*** – ***Kto iný ak nie ty má potvrdiť hodnovernosť takej výpovede?*** – ***Kto iný ak nie ty máš potvrdiť hodnovernosť takej výpovede?*** Dôvody takejto potenciálnej variácie v tvare slovesa v prísudku sú podobné, ako sme spomínali v predchádzajúcich súvislostiach. Činiteľom ovplyvňujúcim tvar prísudku je tu opätovne najmä vzájomná priestorová blízkosť osobného zámena a tvaru slovesného

prísudku. Aj pri tejto zápornej dikcii rozvíjajúcej súčasti uvedenej spojku *ak* hodnotíme celú konštrukciu *kto iný ak nie + ty* alebo substantívum ako istý syntaktický aj významový celok, aj preto konštrukciu uvedenú spojku *ak* nevydeľujeme od ostatnej časti čiarkou. Je to syntakticky aj pravopisne v istom zmysle analogická situácia ako pri variantoch so spojku *ako*.

Dôležitým poznatkom v danej súvislosti je to, že na mieste porovnávacej konštrukcie uvedenej spojku *ako* môžu stáť ako synonymné aj konštrukcie uvedené priradovacími spojkami *iba, len*, ktoré vyjadrujú odporovací vzťah spojený s významom obmedzenej platnosti predchádzajúcej vety, prípadne predchádzajúceho člena syntagmy (MSJ, 1966, s. 721, 727; Krátky slovník slovenského jazyka, 2003, s. 216, 295).

Ako sme to v úvode našej state už naznačili, popri opytovacom zámene *kto* sa na čele opytovacích viet tohto typu používa aj súvzťažné opytovacie zámeno *čo*, viažuce sa s vymedzovacím zámenom *iný* v tvare stredného rodu, t. j. v podobe *čo iné*. Aj toto zámenné spojenie sa používa na čele dopĺňajúcej opytovacej vety a takisto sa bežne spája s porovnávacou konštrukciou, ktorá je uvedená spojku *ako*. V analogických konštrukciách, ale s platnosťou oznamovacej vety sú bežné deriváty tohto zámena, t. j. neurčité zámeno *niečo* a vymedzovacie popieracie zámeno *nič* v spojení s tvarom neutra vymedzovacieho zámena *iný* a s porovnávacou konštrukciou so spojku *ako*, t. j. spojenia *niečo iné ako, nič iné ako*, prípadne s priradovacími spojkami *len, iba*, t. j. spojenia *nič iné len, nič iné iba*.

Najmä pri týchto spojeniach vystupuje do popredia otázka písania alebo nepísania čiarky pred príslušnou spojku. Súčasný stav v písaní čiarky v týchto prípadoch je rozkolísaný a vychodí to aj zo skutočnosti, že v kodifikačnej príručke slovenského pravopisu, t. j. v platných Pravidlách slovenského pravopisu, sa týmto spojeniam nevenuje samostatná pozornosť. Pravdaže, nemožno to hodnotiť ani ako nedostatok tejto pravopisnej príručky, ale skôr ako jav signalizujúci neobyčajnú diferencovanosť súčasnej jazykovej praxe a to pôsobuje, že všetky jednotlivé prípady ani nemožno jednoznačne zachytávať vo všeobecne platnej pravopisnej kodifikačnej príručke. Pritom aj pravopisná kodifikácia vo všeobecnosti by mala rátať s viacerými možnosťami pri kladení alebo nekladení čiarky v závislosti od autorského zámeru, no na druhej strane v súlade so zásadami pravopisnej kodifikácie, tak ako sú odvodené z gramatického usporiadania daného vyjadrenia.

Ako jedno z kritérií si istotne zaslúži pozornosť to, či autorovi ide alebo nejde o zvýraznenie porovnávacej časti konštrukcie. Je to subjektívne kritérium, ale je potrebné brať ho do úvahy, lebo autor je tvorca prejavu. Z toho vychodí záver, že nadhodené prípady je potrebné posudzovať s istou mierou tolerancie, no na druhej strane s ohľadom na potrebu rešpektovať platné kodifikačné zásady. Zhromaždené doklady z tohto hľadiska môžeme roztriediť do niekoľkých skupín. Základné rozdelenie na menné a slovesné sme urobili podľa toho, či po zámenných výrazoch v spojení so spájacím prvkom nasleduje menný výraz, t. j. podstatné meno alebo zámeno (príklady pod písmenom *a*), alebo slovesný výraz, t. j. sloveso v tvare neurčitku alebo v určitom slovesnom tvare (príklady pod písmenom *b*). Na obidve skupiny uvedieme niektoré príklady z literárnej praxe, pričom interpunkciu zaznačujeme v súhlase s excerpovaným zdrojom:

(a) *Hned' mi blyslo hlavou, že to **nemôže byť nik iný ako pašeráci** z Poľska, ktorých prenasledovala colná stráž.* (M. Figuli) – *Je to paradox, že tejto „tajomne zrejmej“ jednote Goetheho bytosti **neprekáža už nič iné iba vlastná bohatosť.*** (J. Májeková) – *Tam pravú ruku **nečakalo nič inšie ako sadra**, od dlane až po lakeť.* (P. Sabolová) – *Za to všetko **nebol vinný nikto iný, iba Ema sama.*** (V. Mináč) – *Keď kôň /v cirkuse/ prebiehal popri Pippinom mieste, čosi sa šuchlo vzduchom, a **nebol to nik iný ako Pippi.*** *Stála na konskom chrbte za miss Carmencitou.* (preklad) – *Istotne mu ten **pohľad uriekol.*** *Istotne spôsobil, že mu ruka odkväcla nevládne, skôr než zasiahla cieľ. **Nič iné, len** ten čiernolesklý **pohľad** z prížmúrených mihalníc... Cíti ho dosiaľ v útrobach.* (D. Chrobák) – *Nevedela a **nedokázala** sa sústrediť **na nič iné len na seba**, na svoju bolesť a na svoju náhlu samotu, ktorá sa jej zdala definitívna a nezvratná.* (J. Bindzár) – *Som presvedčená, že ak by spásu **nepotreboval nikto iný, len ja sama**, Boh by pre mňa urobil všetko, čo urobil.* (M. Gavenda) – *Nemal som v mysli nikdy druhej okrem teba, Magdaléna, a na to pamätaj. **Nemám** v mysli ani teraz **inej, iba teba.*** *Nechcem a nebudem mať do smrti už nijakú.* (M. Figuli)

(b) ***Nič nebolo také odporné, ako počúvať** veselost' iných a drhnúť sa pritom vlastným smútkom.* (M. Figuli) – ***Nič** mi vari nikdy v živote **neprišlo také ťažké, ako teraz sadnúť** si do krčmy a nadievať vnútornosti vínom.* (M. Figuli) – *Ja viem, že tu dlho nebudem. A **ničoho mi nie je ľúto, len** teba tu **nechať.*** *Moc si si vzala na seba, Francka.* (M. Jančová) – *Podozrievala*

som ho, že **netúži po ničom inom, ako ma vidieť** v šatách z vreca, ktoré by odohnali odo mňa všetkých milencov, aby som navždy ostala sedieť v kostole v našej lavici. (R. Lichnerová) – *Ak čo len posledný okresný úradník za fínskym polárnym kruhom vie čosi o tom, že..., nemôže nijaká škandinávská či akákoľvek iná vláda urobiť **nič iné, ako poslať** ich domov.* (tlač)

Jednoznačnejšie členenie pomocou čiarky zisťujeme pri dokladoch, v ktorých zámenný výraz, niekedy iba jednočlenný, odkazuje na vetu uvedenú spojkou alebo vzťažným výrazom a vyznačujúcu sa prítomnosťou určitého slovesného tvaru:

*Polícia má osobitné oddelenie, ktoré **nerobí nič iné, len obsluhuje** linku 911 vyhradenú pre obeť domáceho násillia.* (I. Kšiňan) – *Telefonovať a nepovedať si skoro nič zo svojho života, aspoň **nič také, čo by mohlo tú druhú znepokojiť**.* (R. Lichnerová) – *Čudovali sa naši furmani, ale **nič sa nepýtali, len prijali** za ovos výplatu v čistom striebre a ponáhľali sa preč.* (M. Ďuričková) – *Po večeroch by som **nedokázala nič napísať, tobôž nič, čo by stálo za to, nie ako Saška, ktorý sa vedel sústrediť.*** (R. Lichnerová) – *Už som si všetko tak krásne pripravil. **Už nič nechýbalo, len aby ona prišla.*** (M. Figuli)

Ako osobitná sa v rámci skúmaných zámenných spojení ukazuje skupina dokladov, v ktorých prísudku sa vyskytuje sloveso *ostávať* v 3. osobe singuláru v prítomnom alebo minulom čase, prípadne v podmieňovacom spôsobe (prítomného času) a v zápornej podobe; ide teda o charakteristickú konštrukciu na vyjadrenie daného jazykového obsahu v podobe *neostáva, neostávalo (by) nič iné, len, iba, ako* + neurčitok. V zhromaždených dokladoch z literárneho jazyka sa pred spojkou *len* v spojení s neurčitkom častejšie upotrebuje čiarka, pričom nevidíme nijaký vážnejší rozdiel medzi spojkou *len* a ostatnými uvedenými spojkami. Tento stav by nasvedčoval, že by sa aj v kodifikácii mohlo zaujať prinajmenej odporúčacie stanovisko, že v uvedenom type zámenných spojení s týmito spojkami a s neurčitkom sa pred spojkou má písať čiarka. Niektoré príklady:

*Neostávalo nám **nič iné, len sa rozísť**.* (M. Figuli) – *Ak si chceš zachrániť život, **neostáva ti nič iné, len z Jeruzalema utiecť**.* (O. Sliacky) – *Dnes z toho chcem pripraviť sebe a svojmu synovi jedlo a potom nám už **neostáva nič iné, len umrieť** od hladu.* (O. Sliacky) – *Vody som nenašiel, a preto **neostávalo nič iné, len Magdalénu vzkriesiť** slovami.* (M. Figuli) – *Pretože /vták kivi/ **nevie lietať ani rýchlo bežať, neostáva mu nič iné len sa ukryť***

vat'. (Slniečko 2000) – *Neostávalo nič iné ako v hanbe sa vrátiť domov.* (J. Alexy) – *A tak im nezostáva nič iné len hľadiet' na človeka, ktorého na smrť nenávidia.* (O. Sliacky) – *Akoby sa do básnického vedomia neodbytné vkrádala myšlienka, že sa „pripozdilo“ i v jeho osobnom živote a že mu už neostáva nič, iba sýtiť' sa trpkým ovocím samôť.* (S. Šmatlák)

Aj príklady z literárneho jazyka ukazujú, že súčasná jazyková prax v otázke kladenia čiarky vo výrazoch skladajúcich sa zo zámenných súčastí v spojení so spojkami *len, iba, ako* nie je jednotná a na základe jestvujúceho stavu poznania rozoberaných javov sa dosť ťažko formuluje aj všeobecnejšie platné pravidlo, podľa ktorého by sa táto prax mala spravovať. Celkove možno povedať, že prevládajú príklady, v ktorých sa pred spojkou píše čiarka (to sa týka najmä spojení so slovesnými tvarmi), no iné príklady naznačujú, že autor chápe dané spojenie so substantívom alebo slovesom v neurčitku ako tesné a pred spojkou nekladie čiarku. Tento poznatok sa osobitne týka príkladov na spojenie rozoberaných zámenných výrazov s uvedenými spojkami, keď za nimi nasleduje podstatné meno alebo zámeno. Pravdaže, treba rátať aj s istým úsilím o jednotnú prax v jednotlivých redakciách, no to mohlo platiť skôr v minulosti, keď boli stabilizované redakcie a v nich skúsení jazykovi redaktori a keď v istých redakciách bol známy aj jednotný redakčný úzus, kým v súčasnosti sa ani redakčná prax v jednotlivých vydavateľstvách nedá hodnotiť ako jednotná. V otázke písania alebo nepísania čiarky pred spájacím výrazom v takýchto príkladoch sa teda prikláňame k stanovisku, že chápanie tesnosti alebo voľnosti daného spojenia spočíva skôr na postoji autora textu. Nastolená otázka takto zostáva aj ďalej predmetom odborného skúmania.

LITERATÚRA

KAČALA, Ján: Syntagmatický slovosled v slovenčine. Martin: Vydavateľstvo Matice slovenskej 2013. 220 s.

Krátky slovník slovenského jazyka. 4., doplnené a upravené vyd. Red. J. Kačala, M. Pisárčiková, M. Považaj. Bratislava: Veda 2003. 985 s.

PAULINY, Eugen – RUŽIČKA, Jozef – ŠTOLC, Jozef: Slovenská gramatika. 5., zrevizované a čiastočne doplnené vyd. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1968. 600 s.

Pravidlá slovenského pravopisu. Štvrté, nezmenené vydanie. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV 2003. 590 s.

RUŽIČKA, Jozef a kol.: Morfológia slovenského jazyka. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1966. 896 s.

Frekvencia úradných rodných (krstných) mien v obciach Košariská a Priepasné

MIROSLAV KAZÍK

V roku 2020 si pripomíname 140. výročie narodenia Milana Rastislava Štefánika a v roku 2019 sme si pripomenuli 100. výročie jeho tragickej smrti. Pri tejto príležitosti je zaujímavé pozrieť sa na časť úradnej antroponymickej sústavy v obciach zviazaných s jeho narodením, a to na rodné (krstné) mená, ktoré nosia v súčasnosti ich obyvatelia.

M. R. Štefánik sa narodil 21. júla 1880 v rodine evanjelického farára Pavla Štefánika a jeho manželky Albertiny, rodenej Jurenkovej, v Košariskách, ktoré sa spolu s Priepasným administratívne osamostatnili od Brezovej pod Bradlom až v r. 1927. V r. 1957 odčlenením Priepasného od kopaničiarskej obce Košariská-Priepasné vznikli dve samostatné obce. Treba podotknúť, že Košariská spolu s Priepasným patrili ako evanjelický cirkevný zbor do Brezovej pod Bradlom do roku 1870. Vlastivedný slovník obcí na Slovensku (1977, s. 59; ďalej VSOS) spomína pri Košariskách zástavbu popri ceste a samoty na kopaniciach; kopaničiarsky charakter má aj Priepasné (porov. VSOS, 1977, s. 455).

V oboch obciach prevláda evanjelické a. v. obyvateľstvo, čo sa odzrkadľuje i na výbere rodných (krstných) mien ich obyvateľov, ktoré sa líši od mien v obciach s väčšinovým rímskokatolíckym obyvateľstvom. Prevládajú tu mená *Ján, Anna* nad „katolíckymi“ menami *Jozef* a *Mária*. Vysokú početnosť má rodné (krstné) meno *Martin*, ktoré nosil aj nemecký reformátor Martin Luther. Značné zastúpenie má starozákonné meno *Zuzana*, ktoré v katolíckom prostredí nebolo a nie je také populárne.

Prevahu evanjelického vierovyznania v súčasnosti možno doložiť údajmi zo sčítania obyvateľov. V Košariskách sa pri 446 obyvateľoch uvádza 325 príslušníkov evanjelickej cirkvi augsburského vyznania, 49 príslušníkov rímskokatolíckej cirkvi, jeden náboženskej spoločnosti Jehovovi svedkovia, jeden evanjelickej cirkvi metodistickej, jeden má inú náboženskú príslušnosť, 56 je bez vyznania a 13 prípadov bolo nezistených. V Priepasnom bolo z 369 obyvateľov 268 evanjelikov augsburského vyznania, 33 rímskokatolíkov, 5 pravoslávnych, 40 bez vyznania a u 23 bolo náboženské vyznanie nezistené (Juhaščíková – Škápik – Štukovská, 2012).

Skúmanie popularity úradných rodných (krstných) mien je predmetom dlhodobého záujmu onomastikov, na Slovensku napr. M. Majtánová (1968), V. Blanár, M. Majtán, K. Habovštiaková (1980), P. Ďurčo (1997), I. Valentová (1996), J. Krško (2001), M. Kazík (napr. 2008, 2009), P. Šoltés (2010a, 2010b), V. Leitmanová a i. Viaceré štúdie sa venujú len jednej obci, lokalite. M. Majtánová analyzovala mená v Trnave, I. Valentová v Diviackej Novej Vsi, J. Krško sumarizoval výskumy a priniesol svoju analýzu z Revúcej, M. Kazík sa zaoberal menami na kopaniciach Starej Turej, na iných miestach napr. menami v Moravanoch nad Váhom, viaceré lokality si všimal v obecných monografiách (napr. Chocholná-Velčice, Kostolná-Záriečie, Alekšince, Rišňovce), P. Šoltés uvádza mená najmä z východného Slovenska.

O krstných menách, ktoré nosili Slováci, a ich hypokoristických a de-minutívnych podobách písal už Pavol Dobšinský (1880), podľa neho najobľúbenejším a najzvyčajnejším mužským krstným menom bolo meno *Ján*, za ním nasledovali mená *Andreas, Daniel, Pavel, Matej, Jozef, Georgius, Jakub, Michal, Gašpar, Štefan, Tomáš, Adam, Emerich, Martin, Samuel* a iné. Najzvyčajnejšie ženské krstné mená boli dve: *Anna* a *Maria*. Ďalej to boli mená *Eva, Zuzanna, Dorka, Rozina, Žofia, Helena, Katariena, Judita, Juliana* atď. Pavol Dobšinský spomínal aj mená zachytené v starých matrikách.

O menách zo 17. a 18. storočia sa zmieňujú aj M. Majtán a M. Považaj (1998, s. 21), podľa ktorých sa ukazuje, že v tomto období sa poradie najobľúbenejších mien ani ich percentuálne využitie na strednom a západnom Slovensku neodlišuje, a to ani pri porovnaní mestského prostredia s dedinským a katolíckeho s evanjelickým. V celkovom inventári, v distribúcii mien by sa však podľa nich našlo dost' odlišností, napr. v trnavskom katolíckom prostredí sa výrazne vynímali mená *Jozef* a *František*, ktoré sa v evanjelickom prostredí takmer nepoužívali (Majtán – Považaj, 1998, s. 21). V Trnave, Modre, v okolí Bánoviec nad Bebravou a v Krupine stálo na prvom mieste meno *Ján* (Majtán – Považaj, 1998, s. 21). Výraznejšie rozdiely prináša porovnanie s východoslovenským pravoslávny a gréckokatolíckym prostredím. Podľa materiálu z voličských zoznamov v r. 1964 ďalej uvádzajú, že v menších izolovaných evanjelických obciach je veľmi chudobný inventár rodných mien. Najfrekventovanejšie boli mená *Ján*,

Pavol, Martin, Juraj, Zuzana, Mária, Anna, Emília. Vo väčších, v konfesionálne zmiešaných a v katolíckych obciach bol výskyt rodných mien iný a počet používaných mien oveľa väčší. Štyri najčastejšie mužské mená boli *Jozef, Štefan, Ján, František* a ženské mená *Mária, Anna, Helena, Štefánia* (Majtán – Považaj, 1998, s. 23 – 24).

V Košiciach v rokoch 1973 – 1978 boli najfrekventovanejšie mená *Peter, Martin, Marek, Jozef, Róbert, Zuzana, Jana, Andrea, Martina, Silvia/Sylvia*, kým v rokoch 1890 – 1945 mená *Ján, Jozef, Ladislav, Štefan, Vojtech, Michal, Pavol/Pavel, Mária, Anna, Alžbeta, Helena, Eva, Katarína*. V Bratislave podľa voličských zoznamov z r. 1964 to boli mená *Mária, Anna, Helena, Alžbeta, Margita, Eva, Jozef, Ján, Štefan, František, Pavol, Karol* (Blanár, 1986, s. 32 – 35).

P. Ďurčo pri údajoch z r. 1995 zo Slovenska vychádza z korpusu 8 433 rodných mien, najčastejšie to boli mená *Ján, Jozef, Peter, Štefan, Milan, Michal, Miroslav, Mária, Anna, Zuzana, Helena, Katarína, Eva, Jana* (Ďurčo, 1997, s. 313).

Podľa M. Majtána a M. Považaja (1998, s. 15) obľuba starozákonných mien vzrástla od 16. storočia, od čias reformácie, a to najmä v evanjelickom prostredí, lebo evanjelici neuznávali svätých. Po reformácii sa novozákonné mená používali nielen v katolíckom, ale aj v evanjelickom prostredí. Mená *Mária* a *Jozef* sa veľmi málo používali, až do 17. storočia, do obdobia protireformácie boli akýmsi tabu, rozšírili sa až počas protireformácie a v katolíckych oblastiach sa rýchlo dostali v rebríčkoch najpoužívanejších mien na prvé miesta. Mená kresťanských svätých sa šírili postupne s upevňovaním moci cirkvi a s kanonizovaním svätých. Katolícka cirkev ich začala cieľavedomejšie uplatňovať najmä po Tridentskom koncile (1545 – 1563). Protestanti vtedy začali vo väčšej miere propagovať a používať starozákonné mená.

Podľa českej onomastičky J. Pleskalovej (2011, s. 97 – 98) k zmene v repertoári krstných mien dochádza zhruba po roku 1720. Vyvolal ju zvýšený kult Panny Márie a sv. Jozefa. Dovtedy boli mená *Marie* a *Josef* v českých krajinách ojedinelé, hoci bol mariánsky kult už od 14. storočia veľmi silný. Tieto mená sa nesmeli dávať. Meno *Josef* bolo považované skôr za židovské a hypokoristiká *Mařka, Manka, Machna, Maruše* boli odvodené z vtedy častého mena *Maři Magdalena* alebo *Markéta*. Barokový mariánsky kult

dovtedajšie názory prehodnotil a mená *Marie* a *Josef* sa stali veľmi časté, meno *Marie* bolo nadhlo najpoužívanejšie ženské meno. K zmene reper-toára krstných mien viedla aj kanonizácia niektorých nových svätých.

M. Majtán s M. Považajom (1998, s. 24) už dávnejšie zistili, že tradícia sa najmä v mestách narúša a do popredia sa dostávajú iné, nové mená a tradičné mená *Ján*, *Jozef*, *Anna*, *Mária* začínajú ustupovať.

V Košariskách žilo v r. 2015 celkom 212 osôb mužského pohlavia. Vyskytovalo sa tu 55 rozličných mužských rodných (krstných) mien. Najfrekvencovanejších 10 mužských rodných mien spolu s frekvenciou výskytu: *Ján* (31), *Martin* (14), *Pavol* (14), *Štefan* (14), *Peter* (13), *Miroslav* (9), *Igor* (8), *Jozef* (7), *Milan* (7), *Jaroslav* (6).

V Priepasnom v r. 2015 žilo celkom 188 mužov, ktorí mali spolu 54 rodných mien. Najčastejšie rodné mená v Priepasnom: *Ján* (26), *Štefan* (18), *Martin* (10), *Milan* (10), *Miroslav* (10), *Peter* (10), *Pavol* (8), *Dušan* (5), *Ivan* (5), *Lukáš* (5), *Pavel* (5), *Vladimír* (5).

Medzi obyvateľmi Košarisk narodenými v r. 1930 – 1939 sa vyskytuje 5 rozličných mužských rodných mien: *Štefan* (2), *Dušan*, *Ján*, *Martin*, *Pavol* (po 1); medzi narodenými v r. 1940 – 1949 je to 17 mien: *Ján* (7), *Pavol*, *Štefan* (po 3), *František*, *Jozef*, *Milan* (po 2), *Branislav*, *Emil*, *Ignác*, *Ivan*, *Jaroslav*, *Lubomír*, *Martin*, *Miloš*, *Miroslav Peter*, *Vladimír* (po 1); v r. 1950 – 1959 19 mien: *Ján* (9), *Igor*, *Pavol* (po 3), *Ivan*, *Milan*, *Miroslav*, *Vladimír* (po 2), *Andrej*, *Antonín*, *Branislav*, *Jaroslav*, *Jiří*, *Jozef*, *Marian*, *Martin*, *Pavel*, *Peter*, *Štefan*, *Vladislav* (po 1); v r. 1960 – 1969 18 mien: *Ján* (6), *Peter* (5), *Martin*, *Štefan* (po 4), *Jaroslav*, *Lubomír* (po 2), *Dušan*, *Igor*, *Ivan*, *Jozef*, *Luboslav*, *Luboš*, *Miloslav*, *Miroslav*, *Pavel*, *Pavol*, *Roman*, *Slavomír* (po 1); v r. 1970 – 1979 20 mien: *Miroslav*, *Peter* (po 4), *Štefan* (3), *Igor*, *Ján*, *Marián*, *Martin*, *Zdenko* (po 2), *Adrián*, *Dušan*, *Jaroslav*, *Jozef*, *Juraj*, *Marek*, *Milan*, *Miloš*, *Pavol*, *Róbert*, *Rudolf*, *Vladimír* (po 1), v r. 1980 – 1989 15 mien: *Ján*, *Martin* (po 3), *Michal*, *Milan*, *Pavol*, *Slavomír* (po 2), *Boris*, *Dušan*, *Igor*, *Ivan*, *Jozef*, *Lubomír*, *Lukáš*, *Marián*, *Tomáš* (po 1); v r. 1990 – 1999 16 mien: *Filip* (3), *Jakub*, *Ján*, *Lukáš*, *Martin*, *Matej*, *Peter* (po 2), *Jaroslav*, *Juraj*, *Luboš*, *Marek*, *Matúš*, *Michal*, *Patrik*, *Pavol*, *Šimon* (po 1); v r. 2000 – 2009 19 mien: *Tomáš* (2), *Domínik*, *Elias Jan*, *Filip*, *Igor*, *Jakub*, *Ján*, *Jozef*, *Kristián*, *Lukáš*, *Marcel*, *Michal*, *Nikolas*, *Ondrej*, *Pavol*, *Samuel*, *Šimon*, *Štefan*, *Valentín Ján* (po 1). Medzi narodenými v r. 2010

– 2015 sa vyskytuje 5 rodných mien: *Samuel* (2), *Marek*, *Miroslav*, *Pavol*, *Šimon* (po 1).

V Prieipasnom je jeden muž narodený v r. 1929 s rodným menom *Pavel*, muži narodení v r. 1930 – 1939 majú 3 rozličné rodné mená: *Štefan* (3), *Ján* (2), *Ivan* (1); v r. 1940 – 1949 10 mien: *Ján* (4), *Pavel*, *Pavol* (po 3), *Emil*, *Florián*, *Ivan*, *Martin*, *Peter*, *Štefan*, *Vladislav* (po 1); v r. 1950 – 1959 10 mien: *Ján*, *Štefan* (po 6), *Dušan* (5), *Pavol* (2), *Igor*, *Ivan*, *Jozef*, *Lubomír*, *Miloslav*, *Stanislav* (po 1); v r. 1960 – 1969 12 mien: *Milan* (6), *Miroslav* (4), *Ján*, *Štefan* (po 3), *František*, *Jaroslav*, *Lubomír*, *Martin*, *Pavel*, *Peter*, *Stanislav*, *Vladimír* (po 1); v r. 1970 – 1979 17 mien: *Miroslav* (5), *Ján* (4), *Marián*, *Peter* (po 3), *Jaroslav*, *Martin*, *Štefan*, *Vladimír* (po 2), *Alexander*, *Andrej*, *Igor*, *Lubomír*, *Luboš*, *Matúš*, *Pavol*, *Samuel*, *Zdenko* (po 1); v r. 1980 – 1989 19 mien: *Ján*, *Peter* (po 4), *Martin* (3), *Marek*, *Michal*, *Pavol*, *Štefan* (po 2), *Branislav*, *František*, *Ivan*, *Lubomír*, *Luboš*, *Marian*, *Mário*, *Milan*, *Slavomír*, *Stanislav*, *Tomáš*, *Vladimír* (po 1); v r. 1990 – 1999 12 mien: *Milan* (3), *Andrej*, *Ján* (po 2), *Filip*, *František*, *Lukáš*, *Matúš*, *Michal*, *Miroslav*, *Patrik*, *Tomáš*, *Vladimír* (po 1); v r. 2000 – 2009 23 mien: *Lukáš* (4), *Martin*, *Matúš*, *Samuel* (po 2), *Andrej*, *David*, *David Francis*, *Dimitrij*, *Erik*, *Filip*, *Ivan*, *Jakub*, *Ján*, *Jerguš*, *Juraj*, *Matyáš*, *Michal*, *Nikolas*, *Patrik*, *Peter*, *Tomáš*, *Viktor*, *Vojtech* (po 1); v r. 2010 – 2015 7 mien: *Adam David*, *Martin*, *Matias*, *Nikolas*, *Richard*, *Šimon*, *Štefan* (po 1).

V oboch obciach sa v r. 2015 v značnom počte vyskytovalo rodné (krstné) meno *Milan*, ktorého nositeľom bol aj Milan Rastislav Štefánik.

V Košariskách žilo v r. 2015 celkom 212 osôb ženského pohlavia, ktoré mali spolu 83 ženských rodných mien. Najfrekvencovanejších 10 ženských rodných mien spolu s frekvenciou výskytu: *Anna* (40), *Zuzana* (11), *Jana* (8), *Olga* (8), *Lenka* (7), *Martina* (5), *Viera* (5), *Alžbeta* (4), *Jarmila* (4), *Lubica* (4).

V Prieipasnom v r. 2015 žilo celkom 179 žien so 62 rozličnými rodnými menami. Medzi najčastejšie rodné mená patrili: *Anna* (29), *Alžbeta* (12), *Zuzana* (12), *Jana* (10), *Emilia* (9), *Alena* (6), *Hana* (4), *Katarína* (4), *Lenka* (4), *Lubica* (4), *Ludmila* (4), *Zdenka* (4).

Medzi obyvateľkami Košarísk narodenými v r. 1920 – 1929 sa vyskytujú 4 rozličné ženské rodné mená: *Anna* (4), *Alžbeta*, *Irena*, *Zuzana* (po 1); v r. 1930 – 1939 je to 5 mien: *Anna* (5), *Zuzana* (3), *Alžbeta*, *Judita*, *Olga*

(po 1); v r. 1940 – 1949 15 mien: *Anna* (13), *Oľga* (4), *Emília*, *Zuzana* (po 2), *Alžbeta*, *Dagmar*, *Eva*, *Helena*, *Ivica*, *Judita*, *Kristína*, *Ludmila*, *Marta*, *Terézia*, *Viera* (po 1); v r. 1950 – 1959 17 mien: *Anna* (7), *Marta*, *Viera* (po 2), *Božena*, *Daniela*, *Danka*, *Darina*, *Emília*, *Helena*, *Jarmila*, *Ludmila*, *Lýdia*, *Oľga*, *Terézia*, *Zdena*, *Zdenka*, *Zora* (po 1); v r. 1960 – 1969 18 mien: *Anna* (6), *Jana*, *Lubica*, *Oľga* (po 2), *Alena*, *Alica*, *Alžbeta*, *Darina*, *Elena*, *Eva*, *Iveta*, *Janka*, *Ludmila*, *Mária*, *Martina*, *Slavomíra*, *Tatiana*, *Zuzana* (po 1); v r. 1970 – 1979 21 mien: *Lenka*, *Martina* (po 3), *Andrea*, *Anna*, *Jana*, *Jarmila*, *Marcela*, *Miroslava* (po 2), *Alena*, *Dana*, *Daniela*, *Iveta*, *Lubica*, *Lubka*, *Marína*, *Slávka*, *Tatiana*, *Viera*, *Zdenka*, *Zuzana*, *Žaneta* (po 1); v r. 1980 – 1989 26 mien: *Anna*, *Jana* (po 3), *Katarína*, *Stanislava* (po 2), *Alexandra*, *Dana*, *Daniela*, *Denisa*, *Elena*, *Eva*, *Gabriela*, *Hana*, *Ivana*, *Iveta*, *Jarmila*, *Lenka*, *Lubica*, *Lucia*, *Martina*, *Miroslava*, *Paulína*, *Simona*, *Terézia*, *Veronika*, *Viera*, *Zuzana* (po 1); v r. 1990 – 1999 16 mien: *Dominika*, *Kristína*, *Petra*, *Zuzana* (po 2), *Adriána*, *Adriena*, *Andrea*, *Eliška* *Zuzana*, *Jana*, *Katarína*, *Lenka*, *Lucia*, *Marika*, *Michaela*, *Nina*, *Patricia* (po 1); v r. 2000 – 2009 18 mien: *Laura* (3), *Alexandra*, *Natália* (po 2), *Agnieszka*, *Aneta*, *Ema*, *Ivana*, *Karin*, *Lenka*, *Nikola*, *Petronela*, *Sabína*, *Sára*, *Simona*, *Sophia* *Judita*, *Tamara*, *Vanesa*, *Viktória* (po 1); v r. 2010 – 2015 6 mien: *Bianka*, *Dária*, *Lenka*, *Simona*, *Sofia* a *Tereza*.

V Prieprasnom sa u žien narodených v rokoch 1919 – 1929 vyskytujú 4 rodné mená: *Alžbeta*, *Katarína* (po 2), *Anna*, *Kristína* (po 1); v rokoch 1930 – 1939 je to 6 mien: *Anna* (6), *Alžbeta* (3), *Zuzana* (2), *Judita*, *Ludmila*, *Vlasta* (po 1); v r. 1940 – 1949 9 mien: *Anna* (11), *Emília*, *Zuzana* (po 2), *Alžbeta*, *Anastazie*, *Božena*, *Eva*, *Judita*, *Ludmila* (po 1); v r. 1950 – 1959 11 mien: *Anna*, *Emília*, *Zuzana* (po 4), *Alžbeta*, *Vlasta* (po 2), *Božena*, *Edita*, *Jana*, *Jaroslava*, *Ludmila*, *Silvia* (po 1); v r. 1960 – 1969 17 mien: *Anna* (4), *Alžbeta* (3), *Emília*, *Jana*, *Lubica*, *Zdenka* (po 2), *Alena*, *Božena*, *Eva*, *Kvetoslava*, *Ludmila*, *Lýdia*, *Mária*, *Mariana*, *Monika*, *Oľga*, *Zuzana* (po 1); v r. 1970 – 1979 19 mien: *Alena* (4), *Anna*, *Jana* (po 3), *Ivana*, *Lubica*, *Renáta* (po 2), *Alžbeta*, *Dana*, *Emília*, *Eva*, *Jarmila*, *Lenka*, *Lucia*, *Marcela*, *Miroslava*, *Monika*, *Renáta*, *Véra*, *Veronika* (po 1); v r. 1980 – 1989 16 mien: *Jana* (3), *Lenka*, *Miroslava*, *Zdenka*, *Zuzana* (po 2), *Alena*, *Anežka*, *Hana*, *Iveta*, *Lucia*, *Marcela*, *Mariana*, *Martina*, *Tatiana*, *Timea*, *Zlatica* (po 1); v r. 1990 – 1999 17 mien: *Veronika* (2), *Dáša*, *Dominika*,

Erika, Hana, Jana, Jaroslava, Kristína, Kristínka, Lucia, Marika, Monika, Natália, Nikola, Patrícia, Silvia, Viera (po 1); v r. 2000 – 2009 je to 11 mien: *Alexandra, Andrea, Hana, Lenka, Nicole, Patrícia, Ružena, Simona, Timea, Vanesa, Viktória* (po 1); v r. 2010 – 2015 9 mien: *Katarína* (2), *Emma, Hana, Laura, Mariana, Martina, Natália, Svetlana, Zuzana* (po 1).

Iveta Valentová (1996) v *Diviacej Novej Vsi* zistila toto poradie frekvencie krstných mien: mužské rodné mená *Jozef, Ján, Anton, Peter, Milan, Štefan, Michal, Vladimír, Miroslav*; ženské rodné mená *Mária, Anna, Emília, Jana, Helena, Daniela, Eva, Margita, Gabriela, Eudmila, Oľga*. Jaromír Krško (2001) v roku 2000 uvádza pre územie Slovenskej republiky výskyt mužských mien *Ján, Jozef, Peter, Štefan, Michal, Milan, Martin, Miroslav, František, Ladislav* atď., pričom od r. 1995 do r. 2000 bolo vždy na prvom mieste meno *Martin*, a ženských mien *Mária, Anna, Zuzana, Helena, Katarína, Eva, Jana, Alžbeta, Margita, Marta* atď. Katarína Habovštiaková (1980, s. 309) už koncom 70. rokov 20. storočia konštatovala, že počet najfrekventovanejších mien je novšie percentuálne podstatne nižší, ako bol v minulosti. Repertoár volených mien je 10- až 15-krát väčší ako v minulosti a pri motivácii rodného mena dieťaťa ustúpil zreteľ na rodinnú a cirkevnú tradíciu a vystúpil do popredia ohľad na módu alebo iné dôvody. Podľa Petra Šoltésa (2010b, s. 13) na myjavských kopianiciach dostávali začiatkom 20. storočia chlapci pri krste mená *Ján, Juraj, Štefan, Samuel, Pavol* a dievčatá sa zvyčajne volali *Anna, Katarína, Alžbeta, Zuzana, Kristína* a *Judita*. Mená všeobecne vnímané ako katolícke, napr. *Jozef, Anton, Mária, Tereza* sa v tejto dominantne evanjelickej oblasti deťom vôbec nedávali.

I keď v Košariskách a Prieipasnom v súčasnosti už dochádza k väčšej variabilite rodných (krstných) mien, predsa ich súčasný inventár a frekvencia prezrádzajú stopy po evanjelickej a. v. tradícii a líšia sa od mien vo väčšinových rímskokatolíckych obciach. V oboch obciach je najpočetnejšie rodné (krstné) meno *Ján*. V r. 2015 bolo v Košariskách najviac mužov s týmto menom narodených v r. 1950 – 1959 (9) a 1960 – 1969 (6), od r. 1970 malo klesajúcu tendenciu a od r. 2015 nikto nedostal meno *Ján*. V Prieipasnom dosiahlo meno *Ján* svoj vrchol tiež v r. 1950 – 1959 (dostalo ho šesť nositeľov). V r. 2010 – 2015 v Prieipasnom už nedostal nikto takéto meno. Meno *Martin*, ktoré mal aj nemecký reformátor Martin Luther,

bolo v Košariskách na druhom mieste a v Priepasnom na treťom mieste najvyššieho výskytu. V oboch obciach mali vysokú frekvenciu mená *Pavol* (resp. *Pavel*), *Štefan*, *Peter*, *Miroslav*, *Milan*. Zaujímavosťou je, že v Košariskách bolo početné meno *Jozef* (7), ktoré sa v Priepasnom vyskytlo len raz, a to u osoby narodenej v r. 1950 – 1959. Košariská mali oproti Priepasnému omnoho vyššie zastúpenie mena *Igor* a o niečo vyšší výskyt mena *Jaroslav*. V oboch obciach boli relatívne časté mená *Ivan*, *Dušan*, *Vladimír*, *Lukáš*, *Michal*.

Pri menách žien bol stav rozmanitejší. Na prvom mieste početnosti bolo v oboch obciach meno *Anna*. V Košariskách malo meno *Anna* najvyššie zastúpenie u žien narodených v r. 1940 – 1949 (13), odvtedy sa dávalo menej často a od začiatku 90. rokov 20. storočia sa prestalo úplne dávať. V Košariskách v r. 2015 žili ešte štyri osoby s menom *Anna* narodené v r. 1910 – 1929 a päť osôb narodených v r. 1930 – 39. V Priepasnom sa meno *Anna* nedáva už od začiatku 80. rokov 20. storočia. V r. 2015 žila s týmto menom v Priepasnom jedna žena narodená v r. 1910 – 1929, šesť žien narodených v r. 1930 – 39 a najviac ich bolo narodených v r. 1940 – 49 (až jedenásť). Druhé najčastejšie ženské meno v Košariskách a tretie v Priepasnom bolo meno *Zuzana*.

U najstaršej generácie v Košariskách a Priepasnom boli najčastejšie mená *Štefan*, *Ján*, *Pavol/Pavel*, *Anna*, *Zuzana*, *Alžbeta*. U mladšej generácie bola vysoká variabilita mien. V Košariskách mali osoby narodené v r. 1990 – 99 najčastejšie meno *Filip*, v Priepasnom *Milan*. Najfrekvencovanejšie mená narodených v r. 2000 – 2009 boli v Priepasnom *Lukáš*, *Martin*, *Matúš*, *Samuel*, v Košariskách to bolo meno *Tomáš*. U žien v Košariskách v rovnakom období to boli mená *Laura*, *Alexandra*, *Natália*, v Priepasnom v r. 2010 – 2015 bolo najobľúbenejšie meno *Katarína*.

V Košariskách a Priepasnom sa medzi rodnými (krstnými) menami objavovali najčastejšie biblické mená, najmä starozákonné, ojedinelé boli mená podľa svätých. Časté boli i slovanské mená. Mená ako *Jozef*, *Mária*, *František*, ktoré sú na Slovensku frekvencované, mali v skúmaných obciach minimálny výskyt. Repertoár rodných (krstných) mien v Košariskách a Priepasnom v značnej miere odzrkadľoval konfesijné zameranie ich obyvateľov, ktorým je evanjelické a. v. vyznanie.

LITERATÚRA

BLANÁR, Vincent: Výskum vlastných mien a jazykoveda. In: BLICHA, Michal – MAJTÁN, Milan (red.): Úvod do onomastiky. Košice: Rektorát Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach, Pedagogická fakulta v Prešove, 1986, s. 11 – 45.

DOBŠINSKÝ, Pavol: Prostonárodné obyčaje, povery a hry slovenské. Turčiansky Sv. Martin: Tlačou Knihlač. účastinár. spolku. – Nákladom vydavateľovým. 1880. 179 s.

ĎURČO, Peter: Počítačové spracovanie vlastných mien na Slovensku. In: Slovenčina na konci 20. storočia, jej normy a perspektívy. Sociolinguistica Slovaca 3. Zost. S. Ondrejovič. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV, 1997, s. 312 – 325. ISBN 80-224-0479-9.

HABOVŠTIAKOVÁ, Katarína: Frekvencia a motivácia výberu rodných mien na Slovensku v minulosti a v súčasnosti. In: Spoločenské fungovanie vlastných mien. Zborník materiálov zo VII. slovenskej onomastickej konferencie (Zemplínska Šírava 20. – 24. septembra 1976). Red. M. Majtán. Bratislava: Veda 1980, s. 305 – 314.

JUHAŠČÍKOVÁ, Ivana – ŠKÁPIK, Pavol – ŠTUKOVSKÁ, Zuzana: Základné údaje zo Sčítania obyvateľov, domov a bytov 2011. Obyvateľstvo podľa náboženského vyznania. Bratislava: Štatistický úrad Slovenskej republiky 2012. 183 s. ISBN 978-80-8121-208-6.

KAZÍK, Miroslav: Muži a ich úradné rodné mená na kopaniciach Starej Turej. In: Acta onomastica IL. Praha 2008, s. 166 – 172.

KAZÍK, Miroslav: Ženy a ich úradné rodné mená na kopaniciach Starej Turej. In: Acta onomastica ILI. Praha 2009, s. 108 – 116.

KRŠKO, Jaromír: Frekvencia rodných mien na Slovensku. In: Slovenská reč, 2001, roč. 66, č. 1, s. 14 – 25.

MAJTÁN, Milan – POVAŽAJ, Matej: Vyberte si meno pre svoje dieťa. Bratislava: Art Area 1998. 344 s. ISBN 80-88879-48-5.

MAJTÁNOVÁ, Marie: K problematike inventára a frekvencie krstných mien na Slovensku v 18. storočí. In: I. slovenská onomastická konferencia. Red. V. Blanár – M. Majtán. Bratislava: Jazykovedný ústav E. Štúra SAV 1968, s. 54 – 60.

PLESKALOVÁ, Jana: Vývoj vlastných jmen osobních v českých zemích v letech 1000 – 2010. Brno: Host/Masarykova univerzita 2011. 204 s. ISBN 978-80-7294-834-5.

ŠOLTĚS, Peter: Vrátia sa ešte Ján s Jozefom? In: Impulz č. 4/2010. Dostupné online: <http://www.impulzrevue.sk/article.php?615>. [2010a]

ŠOLTĚS, Peter: „... ja ťa krstím...“ alebo čo v minulosti ovplyvňovalo výber mena. In: Naše kresťanské mená: katalóg výstavy. Bojnice: SNM – Múzeum Bojnice, 2010, s. 11 – 25. ISBN 978-80-8060-255-0. [2010b]

VALENTOVÁ, Iveta: Frekvencia krstných (rodných) mien v hornonitrianskej obci Diviacka Nová Ves. In: Varia, roč. 5, 1996, s. 12 – 13.

Vlastivedný slovník obcí na Slovensku. II. Red. M. Kropilák. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV 1977. 520 s.

ZO STUDNICE RODNEJ REČI

Podoba a skloňovanie slova konope v slovenských nárečiach

SINIŠA HABIJANEC

Konope boli odjakživa popri ľane najdôležitejšou priadnou rastlinou a výrobky vytvorené ich spracovaním tvorili neodmysliteľnú súčasť materiálnej kultúry slovenského ľudu. Najviac sa pestovali na Záhorí, boli však základnou surovinou tradičnej textilnej kultúry celého južného a západného Slovenska. Z kúdele sa takisto vyrábali laná, z konopných semien olej, ktorý sa používal počas pôstov, keď boli živočíšne tuky zakázané, a zvyškami semien po vylisovaní sa krmil dobytok (Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska, 1995, s. 252).

Od siatia konopného semena po hotový tkáčsky výrobok viedla dlhá, trnitá a vyčerpávajúca cesta, ktorá sa skladala z viacerých fáz. Po sejbe, obyčajne v máji v úrodnejšej časti chotára, sa v júli trhali najprv *poskonné*, čiže samčie konope, až potom v septembri *materné* (samičie) alebo *hlavaté* konope. „Vytrhané konope sa viazali do snopkov, tie sa vysušené máčali v močidlách, aby sa drevnatá časť byle ľahšie oddelila od vlákna. Vymočené snopy sa opäť sušili a vysušené sa lámali na trlici. Potom sa vlákno česalo a tým sa delilo na tenšie vlákna, ktoré potom priadky z kúdele na praslici spriadali na priadzu. Priadlo sa na kolovrate, ručným spracovaním vznikala priadza rôznej hrúbky i kvality“ (Nádaská – Popovič – Janek, 2013). Ako tento proces prebiehal v rôznych častiach Slovenska, priblížila nám nestorka slovenskej dialektológie A. Ferenčíková (1999) autentickými výpoveďami informátorov z Detvy, z Brodského na Záhorí a zo Sokol'a pri Košiciach.

Príspevok vznikol v rámci projektu VEGA č. 2/0119/20 Historická fonológia slovenčiny. Za všestrannú odbornú pomoc pri vypracovaní príspevku vyjadrujeme vďačnosť PhDr. Ľuborovi Králikovi, CSc., ako aj prom. fil. Adriane Ferenčíkovej, CSc., za početné spresnenia a zásadné pripomienky, ktoré výrazne prispeli k záverečnej verzii príspevku. V príspevku sa uvádzajú názvy obcí a ich okresov v súlade s koncepciou Slovníka slovenských nárečí, t. j. podľa administratívneho členenia z r. 1948 (porov. Slovník slovenských nárečí I, 1994, s. 38 – 39).

Pomerne stručný zápis z východoslovenského Sokola doplnil M. Chochol (2008), ktorý dopodrobna opísal, ako sa konope pestovali a spracúvali na plátno na jeho rodnom Zemplíne.

Konope a ich spracovanie boli prítomné v hospodárskom cykle dedinského života po celý rok, čo sa odrazilo na skutočnosti, že zanechali viditeľnú stopu v slovenských nárečiach tak v podobe ľudových piesní, ako i v ľudovej frazeológii, ktorá obohatila aj frazeologický inventár spisovného jazyka. Piesne vznikali nielen ospevovaním ťažkej a náročnej práce pri spracovaní konopí, ale aj ako súčasť zvykových a obradových aktivít orientujúcich sa na zabezpečenie bohatej úrody a plodnosti priadnych rastlín, s ktorými nás detailne oboznámila K. Balleková (1997). Z bohatej studnice ľudovej frazeológie spomeňme aspoň *nevedieť, ako/kam z konopí* „byť v rozpakoch, v pomykove; byť bezradný, nevedieť nájsť východisko“.

Konope mali teda jedinečné postavenie v ľudovej materiálnej kultúre a táto jedinečnosť akoby sa prenášala aj na pole jazyka; svojho druhu jedinečná je totiž aj podoba slova *konope*, ktorou sa bližšie zaoberáme v tomto príspevku. Jej jedinečnosť spočíva v tom, že ide o jedno z mála substantív patriacich v množnom čísle do skloňovacieho vzoru *ulica*, ktorých kmeň sa pred koncovkou *-a* nekončí na (v súčasnosti!) mäkkú spoluhlásku. Spisovný jazyk pozná dve ďalšie slová tohto typu: *večera* a knižné *rozopra*, ku ktorým treba priradiť aj miestny názov *Hybe* – skloňovací „hlavolam“ pre nejedného používateľa slovenčiny (Morfológia slovenského jazyka, 1966, s. 105; ďalej MSJ). Iba čiastočne patria do tejto kategórie aj slová *dvere*, *zora* a *žiabra*, pri ktorých sa podľa vzoru *ulica* tvoria iba niektoré tvary: pri pomnožnom substantíve *dvere* sú to nominatív, akuzatív a genitív plurálu (*dvere*, *dvier/dverí*), zatiaľ čo pri zvyšných dvoch nominatív a akuzatív plurálu (*zore*, *žiabre*). Tvar jednotného čísla *konopa* sa v súčasnej spisovnej slovenčine skloňuje podľa tvrdého vzoru *žena*, máme však dôvody predpokladať – a nárečové údaje tomu nasvedčujú –, že pôvodne sa aj v singularii skloňoval podľa mäkkého vzoru.

Substantív tohto druhu bolo v starej slovenčine oveľa viac, väčšinou však prešli do skupiny substantív vzoru *dlaň*, ktorý navyše aj vznikol kontamináciou starých *i*-kmeňov (vzor *kosť*) a *ja*-kmeňov (vzor *ulica*; Pauliny, 1990, s. 68), napr. pri slove *zem*, *-e ž.* (porov. č. *země*, poľ. *ziemia*, chorv./srb. *zèmlja*, rus. *zemľá*). Prečo si iba týchto málo slov ponechalo – niektoré

len čiastočne – pôvodné skloňovanie, nevedno. Rozhodujúce mohlo byť ich prevažné používanie v množnom čísle, napr. pri substantíve *zore*, či snaha vyhnúť sa homonymii, napr. pri slove *večera*, ktoré by sa prechodom do skloňovacieho vzoru *dľaň* v tvare nominatívu singuláru formálne stotožnilo so slovom *večer*. Keď sme vymedzenú skupinu slov definovali ako výnimky, ktoré sa skloňujú podľa mäkkého vzoru napriek tomu, že ich kmeň sa nekončí na (v súčasnosti) mäkkú spoluhlásku, chceli sme upozorniť na to, že táto spoluhláska v najstarších vývinových štádiách slovenčiny – ako aj v praslovančine – mäkká bola. Napríklad vo vyššie uvedených slovách, ktorých kmeň sa končí na *r*, bolo toto *r* v dávnej minulosti mäkké; takéto staré mäkké *r*’ či stopy po ňom sú i dnes viditeľné v iných slovanských jazykoch, porov. napr. rus. *zariá*, slovin. *večerja* či čes. *večeře* (po prehláske *’a > ä > ě > e*). Stopy po starom mäkkom *r*’ okrem spomínaných slov ženského rodu badať dnes v slovenčine napr. aj pri neživotných maskulínach domáceho pôvodu utvorených príponou *-ár/-iar*, ktoré sa skloňujú podľa mäkkého vzoru *stroj*: *konár* (*na konári, dlhé konáre*), *suchár*, *košiar*, *močiar* atď.

Z tohto hľadiska sa ako osobitne zaujímavé javí slovo *konope*, ktoré sa väčšinou používa v uvedenom pomnožnom tvare, vyskytuje sa však i v jednotnom čísle v podobe *konopa* (MSJ, s. 144) ako názov jednotlivkej rastliny.¹ Toto slovo teda patrí k substantívam pomenúvajúcim javy, „ktoré sa vyskytujú skôr v množstve ako v jednom exemplári“ (MSJ, 1966, s. 144). Rekonštruovaný praslovanský tvar tohto slova má podobu **konopja* (Králik, 2015, s. 285), z ktorej sa v starej slovenčine vyvinul tvar **konop’a* (v češtine následne *konopě* s prehláskou *’a > ě*; novšie *konopí*, ktoré je stredného rodu), kým v jslovan. a vslovan. jazykoch sa po mäkkých perniciach – a teda aj v tomto slove – vyvinulo epentetické (t. j. vsuvné) *l’* – porov. chorv./srb. *kònoplja*, slovin. *konòplja*, rus. *konopl’á*. Pravidelným fonologickým vývinom by v slovenčine po strate jotácie vznikol tvar **konopä*, ktorý však nie je doložený v žiadnom súčasnom slovenskom nárečí. Zdanlivo sa vyskytuje v sotáckych nárečiach v podobe *konop’ä*², lenže tam ide o tvar množného čísla, ktorý vznikol pravidelnou zmenou *’e > ä*. Možno preto predpokladať, že toto slovo sa ustálilo v pomnožnom tvare veľmi skoro, a to z formálnych

¹ Porov. botanický názov *konopa siata* (*Cannabis sativa*); Červenka a kol., 1986, s. v.

² Podľa údajov mapy č. 73/582 z archívu dialektologického oddelenia Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV.

aj sémantických príčin. Formálne príčiny tkvejú v spomenutom predpokladanom tvare, ktorý sa s koncovkou *-ä* nemohol začleniť do žiadneho skloňovacieho vzoru.³ Z rovnakého dôvodu prešlo aj predpokladané **zemä* do vzoru *dlaň*, čím sa odstránila synchronne nesystémová koncovka v nominatívne singuláru⁴, aj keď to nemusela byť jediná príčina, ako možno usúdiť na základe slov *obec*, *postel'*, *nádej*, *kúdel'* a ďalších, ktoré pôvodne patrili k *ja*-kmeňom (Pauliny, 1990, s. 68).⁵ Za možnú sémantickú príčinu možno považovať skutočnosť, že konopa je pomerne vysoká rastlina (môže narásť až do výšky 3 m!), pre ktorú sú charakteristické jasne viditeľné a oddeľované stonky, vyzerajúce v pokročilých štádiách rastu ako tenké prúty, najmä v porovnaní s druhou najdôležitejšou priadnou rastlinou – s ľanom –, pre ktorú sú charakteristické kratšie tenké stebľa. Vždy sa seje, trhá, spracúva *ľan* (v singulári), nikdy nie „ľany“.

Ako už bolo povedané, slovo *konope* sa skloňuje podľa vzoru *ulica*. Uvedieme základný deklinačný vzorec pôvodných plurálových tvarov, z ktorého možno vygenerovať rôzne morfonologické obmeny v stredo- a západoslovenských nárečiach, a ako príklad uvedieme tvary, ktoré sa vyskytujú vo väčšine stredoslovenských nárečí.

stredné

a západné Slovensko

NA **konop'e*

>

stredoslovenské nárečia

konope

G **konop'i/*konóp*

>

konopí/konop

D **konop'ám*

>

konopám > konopiam

L **konop'ách*

>

konopách > konopjach

I **konop'ami*

>

konopämi → konopami

³ Zaradeniu do vzoru *dievča* (historicky *-ä*) prekážal odlišný gramatický rod. Takýto proces nastal napr. v dolnooravských nárečiach a v časti stredooravských nárečí, v ktorých typ *listä* po rytmickom krátení na základe formálnej zhody v nominatívne singuláru prešiel k typu *kurčä* (Habovštiak, 1965, s. 237 – 238).

⁴ Iný výklad podáva E. Králik (2015, s. 685), ktorý ako praslovanské východisko tohto slova predpokladá tvar **zemь*.

⁵ K týmto možno priradiť aj slovo *stráž* – porov. napr. chorv./srb. *síraža* či rus. *storóža* –, s čím nesúhlasí E. Králik (2015, s. 558), ktorý ho odvodzuje z psl. **storžь*. V neprospech tohto výkladu hovorí nielen odlišný gramatický rod (slov. femininum oproti psl. maskulínu), ale aj nenáležitá kvantita – praslovanskému **stōržь* (akcentuačná paradigma *c*, porov. rus. *stōrož*; Derksen, 2008, s. 469) by v slovenčine zodpovedala krátkosť.

V západoslovenských nárečiach splynuli *'a/*'á (predné varianty *a/*á) po rozpade párovej spoluhláskovej mäkkosti s *a/*á (Krajčovič, 1981, s. 48 – 49), a preto sa v týchto nárečiach vyskytujú koncovky -ám, -ách, -ami. V severnej časti západoslovenských nárečí splynuli *'a/*'á s *ä/*ǎ a následne sa diftongizovali: -jam, -jach, (-ämi >) -ami. Pri gramatických koncovkách treba však vždy počítať s analogickými vyrovnaniami a zovšeobecňovaniami; takto napr. možno vysvetliť oveľa menší rozsah výskytu tvaru lok. pl. *ulicijach* (Atlas slovenského jazyka II, 1981, s. 127; ďalej ASJ II) oproti tvaru *žiaľ* (Atlas slovenského jazyka I, 1968, s. 11; ďalej ASJ I) v severozápadnom kúte Slovenska. V stredoslovenských nárečiach *'a/*'á takisto splynuli s *ä/*ǎ, ktoré sa udržali iba v dolnooravskej a stredogemerskej oblasti. V ostatných stredoslovenských nárečiach sa ä zachovalo po perniciach, inde splynulo s a, zatiaľ čo ǎ sa diftongizovalo.

Rekonštruovaný deklinačný systém sa bezpochyby uplatňoval aj v starších vývinových štádiách východoslovenských nárečí, ktoré však po strate kvantity prešli rozsiahlymi analogickými zmenami v deklinačnej sústave, a preto treba po ne rekonštruovať osobitnú deklinačnú paradigmu:

východné Slovensko

NA *konope*

G *konopoch (konop, konopou)*

D *konopom*

L *konopoch*

I *konopami*

Tvar nominatívu je v slovenských nárečiach viac-menej jednotný. V záhorských nárečiach, v ktorých jotácia po perniciach nezanikla, sa stretávame s tvarom *konopje*⁶: *mivali sme síté konopje* (Brodské, o. Skalica); *no semenné sa síli do najlepši, najlachči zemi, abi sa konopje dobre urodzili* (Čáčov, o. Senica); *a tí konopje sme moseli napret trhat* (Kunov⁷, o. Senica). Zaujímavý je tvar na -i, doložený v Kazimíre (o. Trebišov): *no a tam kolo*

⁶ Nárečové záznamy, pri ktorých sa zdroj neuvádza, sú súčasťou archívneho nárečového materiálu dialektologického oddelenia JÚLŠ SAV. Na tomto mieste vyjadrujeme vďaka Mgr. Kataríne Ballekovej, PhD., za pomoc pri vyhľadávaní v nárečovej databáze.

⁷ V súčasnosti mestská časť Senice.

mňe kamaraci padali jak stromi pot pilu, abo konopi pot kosu, al'e vera i ja še vivracil; jag me vekši buli, mi prez žimu lem predli, konopi, jag me še trapili; perše me konopi zvjazali do snopkoch. V tomto nárečí očividne nastalo zovšeobecnenie koncovky *-i* (z **-y* z tvrdého vzoru alebo z **-i* z *i*-kmeňov) pre všetky podstatné mená ženského rodu, o čom svedčia iné príklady doložené v tejto lokalite: *iňšak pestovali me lem krompli, mali me taki terlici, mali mi plevni velki, štiri hušli.* Tvar *konopi* eviduje aj F. Buffa (1973, s. 324) vo východnom Šariši a okolo Bodoviec, ako aj I. Kotulič (2017, s. 69) v sotáckom Papíne. Materiály pre ASJ ukazujú, že tento tvar sa okrem súvislej oblasti západne od Trebišova vyskytuje aj na takmer celom Spiši (mapa č. 73/582).

Tvary akuzatívu plurálu sú totožné s tvarmi nominatívu. Tvarmi genitívu plurálu sa nárečia odlišujú od kodifikovaných spisovných tvarov, pri ktorých je tvar *konôp* definovaný ako tvar genitívu plurálu slova *konopa*, kým pomnožné *konope* majú genitívny tvar *konopí* (pozri Slovník súčasného slovenského jazyka H – L, 2011, s. 701). V nárečiach sa v tomto páde najčastejšie vyskytuje podoba *konopí*, ale stretávame sa aj s tvarom *konôp* (v rôznych fonologických obmenách), pričom z kontextu jasne nevyplýva distribúcia, aká je definovaná v kodifikačných príručkách: *ňevjé, kan s konvóp* (Bošáca, o. Trenčín; Rizner, 1913, s. 214); *zaňesli ta krumple, mechovicu; víš, čo je to s tích konôp* (Močenok, o. Šaľa); *aj plátno sa z l'enu robilo tag ako aj s konuop* (Podhradie, o. Prievidza). Tento tvar je doložený aj vo východoslovenských nárečiach, kde sa v ňom inak rozšírila analogická prípona *-och*: *za dva hlauki konop priňesla* (Močarany, o. Michalovce); *konop še veľo šalo a do Ondavi abo Topľi še chodžilo močic* (Čemerné, o. Vranov), *z rouňich konop* (Chochol, 2008, s. 174). Popri ňom je, samozrejme, doložený aj očakávaný východoslovenský tvar: *a zme do konopoh ňešli, žebi take velke buli jag maje* (Kokšov-Bakša, o. Košice); *tak tkali i platno s predzi, chtoru sebe sami napredli zos konopoch* (Brezina, o. Trebišov), *drel'ichovo nohavki trebalo s konopoch* (Kazimír, o. Trebišov). Tvar *konopou* nemáme doložený, ale predpokladáme ho pre východný región východoslovenských nárečí, v ktorom je koncovka *-ou* zovšeobecnená a systémová (Krajčovič, 1988, s. 289). V hontiansko-novohradskom vrchárskom nárečí je zaznamenaný tvar *konopich* s koncovkou analogicky prenesenou z adjektívneho skloňovania, ktorá v tomto nárečí systematicky nahradila pôvodnú koncovku *-i*: *veľa*

d'eŕich, do dverich, za vrecko krompl'ich, od l'ud'ich, veľa peňazich a pod. (Majtán, 1965, s. 160). Archívny nárečový materiál tento stav potvrdzuje: *a poton zme uš ten hrňjec tresli do dverich; to sa pozvalo na páračke... vja-cerih l'ud'ich, žjem* (Príboj, o. Modrý Kameň).

Tvar datívu plurálu *sa*, pochopiteľne, používa najmenej, a tak sme naň v archívnych nárečových materiáloch nenašli príklad. Doklady na tvar lokálu plurálu sú tieto: *také viprávki viprávali pri tich konopách, eš'ťe sa len trhali* (Hrušovany, o. Topoľčany); *na palášiku bejvale stupe zloženej a trlice, vihládzačke, strhávačke, počesávačke, hrebence, šecko potrebnjo pri konopjeh* (Čelovce, o. Modrý Kameň). Pôvodné stredoslovenské tvary datívu a lokálu plurálu na *-ám, -áčh* nemáme doložené, ale možno ich s istotou predpokladať pre stredogemerské a dolnooravské nárečia, v ktorých sú tieto koncovky systémové (Orlovský, 1975, s. 74; Habovštiak, 1965, s. 226), najmä vzhľadom na skutočnosť, že v stredogemerskom areáli, ako ukážeme ďalej, je doložený aj vzácny pôvodný inštrumentálny tvar. Východoslovenský tvar lokálu plurálu máme doložený zo Zemplína: *s totu desku še po konopoh bilo* (Chochol, 2008, s. 173).

Pôvodný tvar inštrumentálu plurálu je v súčasných stredoslovenských nárečiach veľmi zriedkavý; doložený je napr. v lokalite Sása (o. Revúca), v Gemeri: *vara sã ženi dakodi len nakazeli s tima rãndavima konopãmi* (Slovník slovenských nárečí 2, 2006, s. 289, s. v. *nakaziť sa*), *pret tim robeli s konopãmi* (Tóbbik, 2018, s. 232). Vo väčšine slovenských nárečí sa vyskytuje tvar *konopami*, ktorý v strednej slovenčine nevznikol pravidelným fonologickým vývinom, ale medziparadigmatickou analógiou podľa slov, v ktorých sa kmeň nekončil na mäkkú pënicu. Tvar inštrumentálu plurálu vykazuje v nárečiach najväčšiu rozmanitosť, čo je pochopiteľné, pretože koncovka tohto pádu vynikala v paradigme svojím dvojslabičným zložením, a preto bola často objektom analogických zmien. Okrem hojne doloženého systémového tvaru *sa* v slovenských nárečiach vyskytujú aj tvary s dĺžkou analogicky prenesenou z iných pádov v množnom čísle: *a s tima konopjami čo zme vistãli, bože* (Poluvsie, o. Prievidza); *a uš len poton sme s tima konopãmi robeli* (Hrušovany, o. Topoľčany), *s temi konopjami čo zme sa nakatovãli* (Polichno, o. Lučenec), *ideme do Slatín s konopãmi* (Beluša, o. Ilava), *spotki sa viščepevãli teda, konopãmi, abi to dužej držãlo* (Dolný Hričov, o. Bytča). Pôvodne duálová koncovka je doložená v obci Štiavnik

(o. Bytča): *s konopima je prácné* (Ferenčíková, 1999, s. 282). V severnej časti bývalých okresov Púchov a Považská Bystrica je táto koncovka zovšeobecnená vo všetkých deklinačných vzoroch: *ľudzima, chlapima, ženima, koňima, dverima, husima* a pod. (ASJ II, 1981, s. 130 – 141).

Stredoslovenské prípady typu *konopjami* treba odlišovať od záhorských a východoslovenských prípadov so zachovanou jotáciou, príp. s dekomponovanou mäkkosťou: *s konopjama bilo moc roboti* (Skalica), *mjeua sem štrnást rokú a uš sem sa moseua cvičit s konopjama* (Kunov, o. Senica). Kým v prvom prípade ide o analogickú dĺžku podľa ostatných dlhých plurálových konco- viek, v záhorských a vo východoslovenských nárečiach máme do činenia so systémovým vývinom starých mäkkých perníc. Zjednocujúci spôsob zápisu obidvoch typov príkladov, aký sa uplatňuje pri koncipovaní Slovníka slovenských nárečí aj v dialektologických prácach, tento dôležitý rozdiel zastiera.

Už sme spomenuli, že slovo *konopa* sa používa v jednotnom čísle a v tomto prípade sa skloňuje podľa tvrdého vzoru: *konopa, konopy...* Kartotéka dialektologického archívu prezrádza, že v niektorých lokalitách sa zachovalo pôvodné mäkké skloňovanie, napr. v Rozbehoch (o. Senica) alebo v Brodzanoch (o. Topoľčany), na základe čoho možno usúdiť, že tvrdé skloňovanie v singulári je druhotné. Nárečové údaje ukazujú, že slovo *konopa* sa používa v jednotnom čísle v prípadoch, keď označuje jedno steblo konopí: *v jednej ruce mjel tú konopju a nevím ešče tú, tú, jak se menovalo, tú, onú, vretenko* (Skalica); *boli chlapiská kerí ot kého, jak konopa vedla brázdi virósnutí* (Čataj, o. Modra); *rovni jak konopa* (Bošáca, o. Trenčín; Rizner, s. 214); *a zase pchaŭ tú onú, tú konopu do salmijáku a tag nútra to viťŕeraŭ ... a keď uš to začalo trocha kad'eť, tak chitro to obráťeŭ a konopou znútra to viťŕeraŭ* (Žarnovica, o. Nová Baňa); *konopou sa pretkávalo, cjeŭki sa súkali* (Rybany, o. Topoľčany); *vitrhov ho jako konopu* (Mýtňa Nová Ves, o. Topoľčany). K tomu treba dodať známu ľudovú pieseň *konopa, konopa, na konope veniec, není na doline poriadny mládenec*. Nájdu sa však aj príklady, v ktorých jednotné číslo označuje druh rastliny, na čo sa bežne používa pomnožný tvar *konope*: *cverepuša, to je taká konopja, kerá neňi aňi poskolná, aňi materská* (Kunov, o. Senica), *na potoku máčala konopu* (Poľný Kesov, o. Nitra), *konopa še rozdzel'i na dva, jedne poskone še volaju, druhe macerne še volaju* (Kecеровské Pekl'any, o. Košice), *konopa – vidzice, to fše najvekša mučedel'ničica bula* (Kazimír, o. Trebišov).

Po druhej svetovej vojne pestovanie a spracovanie konopí postupne upadalo, až takmer úplne zmizlo. Masové sťahovanie ľudí do miest a opúšťanie dedinského spôsobu života zanechalo stopy aj v bohatstve ľudovej lexiky a vyjadrovacích prostriedkov. Výnimkou nie je ani slovo *konope*, ktoré časť používateľov spisovného jazyka prestáva skloňovať a prideľuje mu stredný rod, čo je zvyčajnou reakciou na slovo nezvyčajnej podoby, ktoré nemožno zaradiť do existujúcich skloňovacích vzorov. Dochádza pritom ku gramatickému prehodnoteniu v kontexte skutočnosti, že pomnožné slovo *konope* má rovnaké tvary nominatívu a akuzatívu, čo je charakteristikou neutier v singulári. Na tento proces, pokiaľ vieme, medzi prvými upozornil P. Kušník (1996) v novinovom článku, ale jeho prvé náznaky nachádzame už v nárečiach, v ktorých sa popri pravidelných tvaroch vyskytujú aj tvary prehodnoteného: *pri konope sa človeg veľmi narobel*, ale *keť konope trochu zažlkl*, *tag zme ho vitrhával'i* (Cigeľ, o. Prievidza); *i konope sme tu pestoval'i*, ale *ta to konope zaš tag až rošne* (Jaklovce, o. Gelnica). V jazykovom povedomí súčasného používateľa slovenčiny sa uvedený výraz natoľko ustálil ako nesklonné podstatné meno stredného rodu, že ťažko očakávať, že sa výzvy o potrebe uplatnenia jeho pôvodného skloňovania stretnú s úspechom. Citlivejšiemu používateľovi jazyka však vždy treba ponechať možnosť pôvodného skloňovania ako pomnožného podstatného mena ženského rodu, tak ako sa po stáročia skloňovalo v slovenských nárečiach.

LITERATÚRA

- Atlas slovenského jazyka. 1. Vokalizmus a konsonantizmus. Časť prvá – mapy. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1968. 314 s.
- Atlas slovenského jazyka. 2. Flexia. Časť prvá – mapy. Bratislava: Veda 1981. 316 s.
- BALLEKOVÁ, Katarína: Ondreju, Ondreju, d'č konope sejú. In: Kultúra slova, 1997, roč. 31, č. 3, s. 165 – 171.
- BUFFA, Ferdinand: Šarišské nárečia. III. Tvaroslovie. In: Nové obzory, 1973, roč. 15, s. 313 – 391.
- ČERVENKA, Martin a kolektív: Slovenské botanické názvoslovie. Bratislava: Príroda 1986. 520 s.
- DERKSEN, Rick: Etymological Dictionary of the Slavic Inherited Lexicon. Leiden – Boston: Brill 2008. 726 s. ISBN 978-9004-15504-6.
- Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska. 1. Editori J. Botík a P. Slavkovský. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV, Ústav etnológie SAV 1995. 484 s. ISBN 80-224-0234-6.

FERENČÍKOVÁ, Adriana: Konopa, konopa, zelená konopa. In: Kultúra slova, 1999, roč. 33, č. 5, s. 282 – 289.

HABOVŠTIAK, Anton: Oravské nárečia. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1965. 543 s.

CHOCHOL, Martin: Konope a výroba plátna podľa Zemplínčanov. In: Kultúra slova, 2008, roč. 42, č. 3, s. 172 – 177.

KOTULIČ, Izidor: Historické hláskoslovie a tvaroslovie východoslovenských nárečí (1957). Ed. S. Habijanec. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV 2017. 272 s. ISBN 978-80-224-1582-8.

KRAJČOVIČ, Rudolf: Pôvod a vývin slovenského jazyka. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1981. 240 s.

KRAJČOVIČ, Rudolf: Vývin slovenského jazyka a dialektológia. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1988. 344 s.

KRÁLIK, Ľubor: Stručný etymologický slovník slovenčiny. Bratislava: Veda 2015. 704 s. ISBN 978-80-224-1493-7.

KUŠNÍR, Pavol: Skloňovanie slova konope. In: Sme, 16. 11. 1996.

MAJTÁN, Milan: Ku kvantite hontiansko-novohradského vrchárskeho nárečia. In: Jazykovedný časopis, 1965, roč. 16, č. 2, s. 155 – 164.

Morfológia slovenského jazyka. Ved. red. J. Ružička. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1966. 895 s.

NÁDASKÁ, Katarína – POPOVIČ, Karol – JANEK, Pavel: Konope, konope, čo to dá roboty. In: Remeslo, umenie, dizajn, 2013, roč. 14, č. 1, s. 18 – 21.

ORLOVSKÝ, Jozef: Stredogemerské nárečia. Martin: Osveta 1975. 266 s.

PAULINY, Eugen: Vývin slovenskej deklinácie. Ed. P. Žigo. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV 1990. 270 s. ISBN 80-224-0164-1.

RIZNER, Ľudovít Vladimír: Dialektický slovník bošácky. 1913. 949 s. (rukopis)

Slovník slovenských nárečí. 2. L – P (povzchádzať). Ved. red. I. Ripka. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV 2006. 1066 s. ISBN 80-244-0900-6.

Slovník súčasného slovenského jazyka. H – L. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV 2011. 1088 s. ISBN 978-80-224-1172-1.

TÓBIK, Štefan: Gemerské nárečia. I. Časť druhá. Gemerská nárečová čítanka. Rukopis z autorovej pozostalosti opravila, doplnila a na vydanie pripravila Júlia Dudášová-Kriššáková. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity 2018. 448 s. ISBN 978-80-555-1994-4.

ROZLIČNOSTI

Trollovať, trollovanie

Inšpiráciou na napísanie príspevku bol telefonát do jazykovej poradne, v ktorom sa opytujúca chcela dozvedieť, čo znamenajú výrazy *trollovať* a *trollovanie*, ktoré zachytila v rozhlasovom vysielaní.

Podobne ako pri množstve ďalších neologizmov, aj v tomto prípade ide o prevzatie z angličtiny. Sloveso *trollovať* je odvodené od podstatného mena *troll*, ktoré má v angličtine dva základné významy: 1. škriatok, trpaslík; 2. blyskáč (nástraha na ryby). Angličtina slovo *troll* prevzala zo škandinávskej mytológie, v starej nórčine sa používalo vo význame „nadprirodzený obor, zlé stvorenie, netvor“ (pozri www.etymonline.com/word/troll). Ojedinele sa vyskytovalo už od polovice 14. storočia, začiatkom 17. storočia už bolo hojne rozšírené. Podobne ako v angličtine aj v slovenčine sa slovo *troll* (a z neho utvorené sloveso *trollovať* a slovesné podstatné meno *trollovanie*) používa vo viacerých významoch.

V slovenčine sa podstatné meno *troll* používa aj v adaptovanej podobe *trol* a takto variantne je spracované v Slovníku cudzích slov (2005) s jedným významom „(v škand. mytológii) zlá démonická bytosť (trpaslík al. obor) žijúca v horských jaskyniach, v moriach a pod.“. Mnohí slovenskí čitatelia tento výraz poznajú nielen zo severských bájí, ale aj z románov Terryho Pratchetta a Johna R. R. Tolkiena. S takto pomenovanými fiktívnymi bytosťami sa môžeme stretnúť aj v mnohých počítačových hrách.

Na začiatku 21. storočia sa sloveso *trollovať* a slovesné podstatné meno *trollovanie* začalo používať v rámci internetových komunít na označenie nevhodného správania ľudí, ktorí úmyselne porušujú nepísané pravidlá internetových diskusií. Významovo teda nadväzuje na tradičnú charakteristiku trollov ako zlomyseľných, nenávistných, nemorálnych bytostí, ktoré sa vedú

Príspevok vznikol v rámci riešenia grantovej úlohy č. 2/0133/20 Slovenský pravopis a jeho pravidlá v kontexte súčasnej jazykovedy a jazykovej praxe.

tešiť z cudzieho nešťastia. Typickými znakmi internetového *trollovania* sú preto vulgárny slovník, konfrontačný a provokačný charakter príspevkov, ponížovanie účastníkov diskusie, odvádzanie pozornosti od hlavnej témy diskusie, zámerne zavádzajúce argumentovanie ap. Hlavným cieľom internetových trollov spravidla býva provokovať, nahnevať či uraziť čo najviac ľudí, znemožniť konštruktívnu diskusiu, pričom si ventilujú vlastnú frustráciu a nahromadené negatívne pocity, neraz aj nízke sebavedomie či pocit menejcennosti. Podobne ako v prípade podstatného mena, aj pri slovesných tvaroch sa používa adaptovaná podoba *trollovať*, *trollovanie*.

Rôzne tvary slovesa *trollovať* sa v textoch korpusu Omnia Slovaca Maior III (18.01; ďalej len korpus¹) v októbri 2020 nachádzali viac než 500-krát, napr. *Keď ťa zablokovali, aby si **netrolloval**, tak si sa prihlásil pod ženským menom. – Najvd'ačnejším spúšťačom **trollovania** sú *Lubove* články, ktoré priťahujú manažérov našich lokálnych celebrit... – Chlapci, darmo tu **trollujete** a presviedčate ostatných aj seba, aký to je skvelý krok. – Blogové diskusie sú zaplavené **trollovaním** a nenávisťnými príspevkami podivných diskutérov. – Ja som samostatne mysliaci tvor a nepotrebujem **trollovať**'*. Dokladov s adaptovanou formou slovesa bolo podstatne menej, len niečo vyše 100, napr. *Zvyčajne **trollujú** ľudia, ktorí nič v živote nedosiahli a majú z toho mindráky. – **Trollovaním** je aj bombastické vysvetľovanie vecí, ktoré nie sú pravdivé.*

Zaznamenali sme aj odvodeniny od slovesa *trollovať* pomocou predpony *vy-* a *za-*, napr. *Ešte pred rokom bola... veselá, trochu drzá, bystrá študentka s jedinečnou schopnosťou provokovať na Facebooku do nepričetnosti tých, čo sa nechajú (mladí tomu hovoria „**vytrollovať**“).* – *To je, mimochodom, aj dôvod, prečo sa už diskusie pod článkami na tejto stránke prakticky vôbec neobjavujú – boli značne **zatrollované** a ja som si nevedel nájsť dosť času na ich sústavné prezeranie, boj s trollmi a tíšenie slušných diskutujúcich, ktorí sa trollmi nechali vytočiť...* Predponová forma slovesa v adaptovanej verzii sa vyskytuje len zriedkavo, napr. *... aha, **vytrolloval** sa tu ďalší tík, povedz mi z vlastnej hlavy, komu by toto prospelo... – ... zrejme si len chcel **zatrollovať** a následne sa baviť na ľudoch, ktorí ti tvoj schválne hlúpy príspevok zožerú, že?*

¹ Omnia Slovaca III Maior (18.01) je interný korpus slúžiaci na potreby pracovníkov JÚEŠ SAV, ktorý vznikol zlúčením korpusových dát v Slovenskom národnom korpuse (SNK prim-6.1) a dát z webových korpusov. [cit. 11. 10. 2020]

Používa sa aj prídavné meno *trollovací*, ktoré je odvodené od slovesa *trollovať* trolov, napr. *Švédsky novinár Mathias Ståhle sa rozhodol odhaliť prácu švédskych trollovacích firiem a pod falošným menom do jednej z nich prenikol. – Tak sa stalo, že som bol v uplynulých týždňoch terčom trollovačej kampane a pocítil som, ako funguje v praxi.* Ojedinele sa vyskytuje aj v adaptovanej forme, napr. ... *dnes mám výnimočne trollovaciu náladu! – ... tu nie si vítaný, konkrétne tvoje manipulatívne a trollovacie metódy/techniky.*

Ako sme spomenuli v úvode, výraz *troll* sa v angličtine a slovenčine používa aj v úplne inom význame, ktorý súvisí s rybárstvom. Slová *troll*, *trollovanie*, príp. aj *trolling* označujú techniku rybolovu, pri ktorej rybár pomaly ťahá návnadu z pohybujúcej sa lode. Dokladov na ich použitie v takýchto súvislostiach, ako aj na prídavné meno *trollovací* je v korpuse len niekoľko, napr. *V cene člna je nohou ovládaný trollovací motor... – ... aby sme vám mohli ponúknuť najlepší motor v triede trollovacích motorov.* Ďalšie sme našli na internete prostredníctvom vyhľadávača Google, napr. *Čoraz viac rybárov obľubuje morský rybolov a zvlášť vláčenie za čnom, trolling. – Ďaleko sa dá [prút] dohodit' a pri trollovaní mi ešte nezavadzia. – Rybolov pomocou trollovania v hĺbkach viac ako 5 m si vyžaduje použitie vystuženého výstroja a určité zručnosti v tejto oblasti.* Zaujímavé je, že v kontexte rybolovu sa adaptované podoby *trollovať*, *trollovanie*, *trolling* vyskytovali v korpusových textoch niekoľkonásobne častejšie než podoby s pôvodným anglickým pravopisom, napr. *Spúšťame naše nástrahy do hlbiny za loďou a pomaličky trolujeme nádejnými partiami. – Pozor: pri trolingu môžete tento wobler ťahať značnou rýchlosťou. – Miesto vzdialené tridsať kilometrov od mora je obľúbenou lokalitou miestnych rybárov na trolling.*

Na záver zhrnieme, že sloveso *trollovať* a slovesné podstatné meno *trollovanie* patria k novým slovám prevzatým z angličtiny a používajú sa vo dvoch rozličných významoch. V internetovom prostredí sa nimi označuje znevažujúci spôsob zapájania sa do internetových diskusií, rybári nimi pomenúvajú špecifický spôsob lovenia rýb. V oboch kontextoch sa používajú aj adaptované podoby *trollovať*, *trollovanie*, v oblasti rybárstva dokonca prevažujú.

Dana Guričanová

SPRÁVY A POSUDKY

Za Štefanom Liptákom (1937 – 2020)

Takmer uprostred septembra akéhosi nepodareného a nežičlivého roku 2020 sa slovenská jazykovedná obec dozvedela smutnú správu o úmrtí dialektológa Štefana Liptáka. Náš blízky niekdajší kolega a priateľ skončil tíska v spánku v opatere svojich najbližších 13. 9. 2020 nad ránom vo veku 83 rokov.

Dlhoročný pracovník Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV, neskôr pôsobiaci v Slavistickom ústave J. Stanislava SAV, PhDr. Štefan Lipták, CSc., sa narodil 23. januára 1937 v Spišskom Podhradí. Neľahké detstvo a obdobie mladosti poznačené podlomeným zdravím nezdolali jeho pevnú vôľu, túžbu po poznaní a húževnaté odhodlanie na plnohodnotný a zmysluplnou činnosťou naplnený život. Práve naopak – akoby ho pevne zocelili a riadne pripravili na neľahkú bádateľskú činnosť.

Roky stredoškolského i vysokoškolského štúdia (Vranov nad Topľou, Prešov) prežil na východnom Slovensku a zdá sa, že práve toto obdobie s najväčšou pravdepodobnosťou podstatne vyprofilovalo jeho budúce profesionálne zameranie. Inšpirujúce prostredie rodného kraja opustil začiatkom šesťdesiatych rokov a od roku 1962 sa natrvalo usadil a pôsobil v Bratislave. Svoje vedecké bádanie naplno rozvinul v Jazykovednom ústave Ľ. Štúra, pričom primárnou oblasťou jeho záujmu bola od začiatku dialektológia, rozvíjaná a podporovaná historickými jazykovednými disciplínami a príbuznými odvetviami onomastiky. Riešením otázok nárečovej problematiky bola venovaná i jeho rigorózna práca *Príspevok k štúdiu užských nárečí na východoslovenskom jazykovom území* (1968) a neskôr i kandidátska dizertácia *Slovná zásoba zemplínskych a užských nárečí I – III* (1973).

Získané poznatky pretavil do mnohých štúdií týkajúcich sa nárečovej problematiky a svojím dielom práce prispel v príslušných výskumných kolektívach k vzniku častí základných diel slovenskej dialektológie *Atlasu slovenského jazyka I* (1968) a *Slovníka slovenských nárečí I* (1994).

Najbližší kolegovia a spolupracovníci si Štefana Liptáka nemôžu nepamätať ako ochotného človeka, ktorý vedel vždy a v každej situácii poradiť či podať pomocnú ruku. V súčinnosti s kolegom Jožkom Nižnanským, s ktorým pracovali v Jazykovednom ústave dlhé roky v spoločnej miestnosti, vytvorili nezabudnuteľnú dvojicu s hlbokým ľudským vnímaním a priateľským porozumením. Dvojicu kypiacu podnetnými a neraz vtipnými životnými skúsenosťami, kde každý kedykoľvek našiel aktuálnu odbornú či ľudskú pomoc.

Bádateľské zameranie Š. Liptáka na výskum vývinu zemplínskych a užských nárečí sa postupne úzko prepojilo s výskumami nárečových procesov východoslovanského a západoslovanského jazykového prostredia. Naplno sa tento fakt prejavil v období, keď ako výskumník pôsobil v Slavistickom ústave J. Stanislava SAV (1995 – 2010). Popri funkcii predsedu vedeckej rady (1995 – 2006) a zástupcu riaditeľa (od r. 2006) sa od začiatku svojho pôsobenia v tejto organizácii podrobnejšie orientoval na slovenské dialekty na Zakarpatskej Ukrajine, kde vykonal dôkladný terénny i archívny výskum. Jeho pôvodne slovakistické bádateľské zameranie získavalo takto postupne širší, slavistický rozmer a význam. Výskumy Š. Liptáka sa na prelome tisícročí zviditeľnili i v domácich grantových projektoch *Slovensko-poľské pomedzie. Jazyk, ľudová kultúra a dejiny osídlenia a Slováci na Zakarpatskej Ukrajine a slovensko-ukrajinské pomedzie*. Aktívne sa zúčastnil na domácich i medzinárodných slavistických podujatiach, napríklad v roku 1998 na XII. medzinárodnom zjazde slavistov v Krakove alebo v roku 2003 na XIII. medzinárodnom zjazde slavistov v Lubľane.

Popri svojej primárnej činorodej práci si našiel čas aj na iné profesijnó-organizačné aktivity: istý čas bol tajomníkom a členom organizačného výboru Jazykového odboru Matice slovenskej, členom atestačnej komisie v Slavistickom ústave J. Stanislava SAV, členom Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV a pôsobil tiež ako expert a člen vedeckej rady v Kriminalistickom a expertíznom ústave Policajného zboru v Bratislave (od roku 2005).

Získané odborné vedomosti z historických slovakistických disciplín, predovšetkým zo základov slavistiky a staroslovienčiny a z vývinu slovenského jazyka a dialektológie, rozdával najmä v 90. rokoch na prednáškach a seminároch študentom v časoch, keď externe pôsobil v Pedagogickom inšti-

túte sv. Ondreja pri Trnavskej univerzite v Ružomberku a na Katecheticko-pedagogickej fakulte sv. Ondreja Žilinskej univerzity v Ružomberku. Tamojší študenti ho spoznali aj ako školiteľa diplomových, bakalárskych a dizertačných prác.

Pracovné pôsobenie Štefana Liptáka v Jazykovednom ústave E. Štúra SAV sa skončilo v roku 1995. Všetkým, ktorí ho poznali, sa však zdalo, že z pracoviska nikdy neodišiel. Jeho priateľské návraty za bývalými kolegami – v posledných rokoch poznačené (ako on vravel) „stareckými chorobami“ – či účasť na ústavných podujatiach boli veľmi príjemné, vždy spojené so slovami spomienok, komentovania aktuálnej bádateľskej situácie vo výskumnom odbore, láskavého prekárania a žartovania. V septembri 2020, akoby symbolicky v jeseni svojho života, však odišiel navždy... No taký, akého si pamätáme, natrvalo zostane v našich srdciach a predstavách.

Zbohom, Štefan, česť Tvojej pamiatke. *Requiescat in pace!*

Miloslav Smatana

Spomienka na Pavla Branka

17. augusta 2020 vo veku 99 rokov odišiel filmový kritik, teoretik a historik, prekladateľ a novinár Pavel Branko (otcovským priezviskom Haas). Hoci v profesionálnom záujme Pavla Branka dominovala oblasť filmu, patril k typu verejného intelektuála reflektujúceho nepretržite počas celého života rozmanité kultúrne a spoločensko-politické témy. Túto pozíciu vnímal ako stavovskú povinnosť. Pre povojnovú generáciu slovenskej inteligencie bol takýto prístup normou. V Brankovom prípade vysoko vyvinutý zmysel pre verejné angažovanie sa, publikovanie, diskutovanie a pre „priamu reč“ – teda otvorený, nemaskovaný (i sebakritický) názor – mal podhubie v jeho osobných životných peripetiách a skúsenostiach, keďže v priebehu hektického 20. storočia i v novom storočí si ho búrky doby vždy našli.

Pavel Branko sa narodil 27. apríla 1921 „ako z filmu“: na lodi, na ceste rodičov z Omska na Sibíri, kde sa ocitli po zmätku 1. svetovej vojny, späť do Európy, na Slovensko, odkiaľ pochádzal Brankov otec. Mama bola rusko-poľského pôvodu. Detstvo strávil s rodinou – s rodičmi a so súro-

dencami v Hačave-Skálí, kde otec pracoval v magnezitke. V r. 1931 sa rodina presťahovala do Bratislavy. Tu Pavel Branko navštevoval Gymnázium na Grösslingovej ulici. Ako spomína vo svojich pamätiach *Proti prúdu* (Marenčin PT, Slovenský filmový ústav 2011), ovplyvnilo ho stretnutie s dvoma učiteľmi – literátom Milanom Pišútom, ktorý mu bol v prvom ročníku triednym učiteľom, a Emilom Boleslavom Lukáčom. Najmä Milan Pišút ho usmerňoval v čitateľskom a literárnom zaníetení. V druhej polovici 30. rokov sa Pavel Branko ako študent zapojil do protifašistického odboja a stal sa členom ilegálnej komunistickej strany. Odboju sa naplno venoval popri rôznych príležitostných zamestnaniach, keďže z rasových dôvodov do druhého ročníka štúdia na Vysokej škole technickej už nemohol nastúpiť. V júni 1942 ilegálnu skupinu príslušníci štátnej bezpečnosti zatkli. P. Branko sa ocitol vo väzení za protištátnu činnosť s hrozbou trestu smrti, neskôr preklasifikovaného na 12 rokov väzenia. Po potlačení Povstania odovzdalo vedenie slovenského štátu politických väzňov gestapu. Tak celý v bratislavskom „justičáku“ a Leopoldove vystriedal P. Branko v r. 1945 za baraky v koncentračnom tábore v Mauthausene.

Roky vo väzení P. Branko venoval samoštúdiu cudzích jazykov a literatúre. Po vojne nenastúpil funkcionársku komunistickú kariéru, ktorá sa mu núkala, odklonil sa od politiky, ktorá ho po r. 1948 sklamala, a ostal na materiálne neistej voľnej nohe. Začal sa venovať svojmu vysnenému prekladateľstvu, nástojčivo cítil potrebu približovať zahraničnú literatúru Slovákom v materinskom jazyku. „V tomto období som mal, okrem Ing. Stahla, vymenovaného za profesora na technike, iba jednu živú autoritu, profesora Alexandra Isačenka, charismatického Európana, ktorý popri profesúre viedol podnetný prekladateľský seminár, kde som získaval prvé ostrohy,“ píše v pamätiach P. Branko. Prekladal beletriu z ruštiny (Leonid Leonov *Nepokojná rieka*, 1947, 1949; Maxim Gorkij *Život Klima Samgina*, 1951 – 1952, 1967; Alexej Tolstoj *Križová cesta I – III*, 1955, 1960, 1965; Othar Čiladze *Kam ideš, človek*, 1985 a i.) a z angličtiny (Pearl Bucková, Pierre La Mure, Ross Macdonald, Archibald Robertson, Irving Stone, Arthur Upfield a i.), pričom sám si najväčšmi zakladal na prekladoch Jacka Londona, ktorý ho očaril už v detstve. Preložil Londonove diela *Biely Tesák* (1946), *Volanie divočiny* (1946), *Morský vlk* (1949) a *Elam Ohnivák* (1949), pričom *Biely Tesák* vyšiel v siedmich vydaniach.

Od r. 1946 sa P. Branko začal venovať aj druhej svojej vášni – filmu. Od r. 1948 pravidelne písal o filme do denníka Pravda. Skoro však dostáva pre svoje názory stopku a utiahne sa do samoty v Tatrách, kde píše, prekladá a zakladá si rodinu. Priaznivejšie časy preňho nastali po založení dvojtyždenníka Film a divadlo v r. 1957, kde pôsobil do r. 1971. V plodnom období 60. rokov píše aj do iných časopisov a novín – do Smeny, Kultúrneho života, českého Filmu a doby, Kina a Filmových a televizných novin. Krátko pôsobil aj v Slovenskom filmovom ústave, kde sa venoval teoretickej práci. Komplexne vyšla až v r. 1991 pod názvom *Mikrodramaturgia filmu*. V r. 1972 prichádza – opäť z politických dôvodov – zákaz písania, ktorý Pavla Branka zrazí na kolená. No s odstupom času o období normalizácie zmýšľa v knihe *Proti prúdu veľkoryso*: „Nikdy som totiž nemal voľný čas, vždy ma naháňalo, že toto musí byť hotové na včera, toto si už mal napísať a tamto vybaviť. Vďaka normalizácii sa tento priestor vynoril.“ Rok 1989 otvára pred Pavlom Brankom plodné pracovné obdobie. Je to aj etapa satisfakcie za roky publikačného a tvorivého zákazu. Vydávajú sa Brankove odborné štúdie, kritiky (súbor jeho diela z oblasti filmu vychádza v troch zväzkoch pod názvom *Straty a nálezy*), monografie, dostáva čestný doktorát Vysokiej školy múzických umení, ocenenie Zlatá kamera (Trenčianske Teplice 2001) a cenu Slnko v sieti (2007).

Ak sme dosiaľ pripomínali dve hlavné profesionálne zamerania Pavla Branka – prekladateľstvo a filmovú kritiku a teóriu, s tým prvým (ale aj s druhým) ruka v ruke kráčaľ záujem o jazyk, o slovenčinu, najmä o jej jazykovú kultúru a problémy prekladania. Od 50. rokov Pavel Branko sporadicky publikoval aj v jazykovedných časopisoch (jeho krstné meno sa v nich uvádza v podobe Pavol). Aj dnes sú podnetné dva jeho články publikované v časopise Slovenská reč. V čísle 7 – 8, roč. 1951 – 52, uverejňuje článok *K problematike filmových podtitulkov*. Film vníma ako médium s veľkou ovplyvňovacou silou, preto je zodpovednosť titulkára za kvalitu jazyka a obsahového pretlmočenia originálu azda ešte väčšia ako v prípade beletrie. Práca na titulkoch v prijímajúcom jazyku by sa mala opierať o filmové dielo ako celok, nie iba o dialógovú listinu originálu. Domáce titulky by mali byť svojbytným literárnym útvarom dobre vyváženým s obsahom tlmočeným obrazom. V 7. čísle z r. 1952 – 53 publikuje článok *Ku kritike prekladov a k niektorým problémom prekladateľstva*. Apeluje v ňom na po-

trebu literárnokriticky reflektovať nielen obsahovú stránku prekladov, ale najmä jazyk a štylistické prostriedky. Dáva doklady na niektoré neadekvátne prekladateľské riešenia, no sebakriticky sa vyjadruje aj k vlastnej práci na preklade Gorkého diela *Život Klíma Samgina* a metodiku postupného prekladania a vydávania viacväzkových diel hodnotí ako nevhodnú. Veľký časový odstup neumožňuje zladovať dielo ako celok, čím vznikajú rôzne chyby, omyly a nepresnosti.

Po r. 1989 sa naplno pustil do pravidelného reflektovania slovenčiny „zaznievajúcej“ z médií, vo filme, v domácej i prekladovej beletrii, ale aj v novinách a televízii. V tejto činnosti bol veľmi aktívny a spomedzi „ľudí v kultúre“, no nie jazykovedcov, celkom ojedinelý. Jazykové glosy písal do Mostov a Romboidu a po svojej deväťdesiatke ich prepracované a rozčlenené na tematické celky vydal v troch samostatných knihách. V r. 2014 vyšli *Úklady jazyka*, v r. 2015 *Úskalia a slasti jazyka* a v r. 2018 *Úlety a istoty jazyka* – všetky knihy vo vydavateľstve MilaniumM, na prvej a tretej knihe sa vydavateľsky spolupodieľal aj Slovenský filmový ústav.

Z jazykových tém Pavel Branko upriamoval pozornosť na adekvátnosť prekladu z iných jazykov do slovenčiny a konkrétnymi poukazmi upozorňoval na výrazný vplyv iných jazykov, najmä angličtiny, na slovenčinu posledných dvoch desaťročí. Uvedomoval si nevyhnutnosť angličtiny ako lingua francy súčasnosti, no protestoval proti jej ľahostajnému vnášaniu do slovenčiny. S humorom, ale často aj dost' nekompromisne (stalo sa, že niekedy aj nie celkom oprávnené) upozorňoval na neadekvátne jazykové prostriedky, mechanické kalkovanie, doslovné prekladanie z angličtiny, ale aj z poľštiny, češtiny, francúzštiny, ktoré čitateľa (poslucháča, diváka) významovo zavádza.

Kriticky vystupoval k pôsobeniu médií, ktoré podľa neho prispievajú k „barbarizácii“ jazyka, čo dokladal záznamami z vysielania konkrétnej relácie s dátumom či konkrétneho autora publikácie alebo článku. Neboli to úvahy na základe povrchného postrehu, ale materiálovo podložené fakty. Neprijímal koncept politickej korektnosti, považoval ho za nástroj, ktorý v prípade, že nie je možné zmeniť skutočnosť, mení jej označenie. Branko pracoval systematicky, viedol si kartotéku, jazykové útvary analyzoval z rôznych zdrojov – z vlastného čítania kníh, novín, zo sledovania televíznych programov, slovenských titulkov filmov a z počúvania rozhlasových relácií,

ktoré si nahrával a vzápätí pomaly počúval a poznámkoval. Systematické záznamy potom triedil a následne spracúval podľa zvolených tematických okruhov, napr. *Prechýľovanie môže vždy znova prekvapit'*; *Homonymia ako kameň úrazu*; *Germanizmy a hungarizmy*; *Čo nám to tá čeština paratí*; *Desaťminútovka štylistiky*; *Slovosled, slovosled*; *Slovgličtina, neopúšťaj nás*; *Nie je ekvivalent ako ekvivalent*; *Slovpoločina* a pod. Okrem kognitívnych schopností musí človek disponovať aj veľkou vôľou a sústredením. Branko písal vtípne, problematiku ozvlášťoval vlastným pohrávaním sa s jazykom, ironickými komentármi, porovnávaním, opieraním sa o domáce či zahraničné autority. Jeho knihy sa tešili čitateľskej pozornosti a reflektovali ich aj jazykovedci. V osobnom kontakte bol P. Branko aj s J. Horeckým. Slavomír Ondrejovič viedol s Pavlom Brankom pomyselný dialóg v recenzii pod názvom *Je jazyk úkladný?* uverejnenej v Slovenskej reči č. 1 – 2 r. 2015, ktorá sa týkala Brankovej prvej knihy *Úklady jazyka*. Martina Ivanová zas v rozsiahlej štúdií *My sme jazyk* analyzovala jeho tri knihy o jazyku v zborníku *Pavel Branko: V znamení filmu a jazyka* (SFÚ 2019). Zborník vzišiel zo seminára venovaného osobnosti, životu a dielu P. Branka v apríli 2019, keď dostal Cenu Petra Miháľika za celoživotný prínos v oblasti kritickej reflexie filmového umenia.

Fascinujúci život, ktorý by vydal na román, pokračuje v inej forme, vpečený do matérie písma, kníh a filmového záznamu.

Ingrid Hrubaničová

SPYTOVALI STE SA

Grodno alebo Hrodna? – V súvislosti s poslednými udalosťami v Bielorusku sa v médiách často spomínal názov bieloruského mesta *Grodno* a z bieloruskej cyriliky do slovenčiny prepísaná podoba tohto názvu *Hrodna*. Ktorý z názvov sa má používať a podľa akého vzoru sa má skloňovať? (redaktorka novín)

Názov historického mesta ležiaceho v západnej časti Bieloruska znamená starší Slovník slovenského jazyka (6. zv., 1968) v podobe *Grodno*. V tejto podobe ho nájdeme i v staršej zemepisnej publikácii Atlas sveta z r. 1970, ktorá slúžila ako učebná pomôcka pre žiakov základných a stredných škôl. Malá zemepisná encyklopédia ZSSR (1977) uvádza heslo *Grodnianska oblast'*, čo svedčí o tom, že názov mesta, z ktorého sa prídavné meno odvodilo, je *Grodno* (porov. *Pravno – pravniansky, Dubno – dubniansky, Hnezdno – hnezdniansky, Kladno – kladniansky, Lešno – lešniansky, Brezno – brezniansky*). Pravidlá slovenského pravopisu (2013), v ktorých sú názvy všetkých hlavných miest sveta, ako aj mnohé vžitie slovenské názvy miest, ale ani publikácia Úradu geodézie kartografie a katastra SR *Slovenské vžitie názvy objektov ležiacich mimo územia Slovenskej republiky*, ktorá eviduje názvy rozličných cudzích geografických objektov vrátane miest, nezachytávajú ani názov *Grodno*, ani názov *Hrodna*.

Z novších spoľahlivých zdrojov sa môžeme oprieť o šiesty zväzok slovenskej všeobecnej encyklopédie *Encyclopaedia Beliana* (His – Im, 2010), v ktorom sa zaznamenáva názov bieloruského mesta v podobe *Hrodna*, čo je, ako uviedla opytujúca, slovenský prepis bieloruskej podoby *Гродна*. V bieloruštine je názov *Hrodna* stredného rodu (*беларускае Гродна* [prepis: belaruskaje Hrodna] = bieloruské H.) – písanie s koncovým *a* tu odráža výslovnosť pôvodnej samohlásky *o* (zachovanej v ruskej grafike: *Grodno*) v neprízvučnej pozícii¹.

Podobne ako iné názvy miest bývalého Sovietskeho zväzu sa aj názov mesta v Bielorusku, na ktorý sa spytovala pisateľka, v slovenčine používal

¹ Za doplnenie ďakujeme PhDr. Euborovi Králikovi, CSc.

v podobe *Grodno* prevzatej z ruštiny. Po rozpade ZSSR a osamostatnení sa jednotlivých republík sa mnohé mestá alebo iné geografické objekty vrátili k pôvodným názvom vychádzajúcim z jazyka územia, na ktorom sa nachádzali, resp. niektoré sa vrátili k originálnemu prepisu (porov. napr. názov hlavného mesta Estónska, ktorý sa používal v ruskom prepise *Tallin*, po osamostatnení už v estónskej pravopisnej podobe *Tallinn*).

Názov *Hrodna* vychádza z bieloruštiny ako pôvodného jazyka a z jej zásad prepisu do latinky. Napriek tomu, že v bieloruštine je názov mesta stredného rodu, zakončenie na samohlásku *-a*, ktorej predchádza spoluhláska *n*, zaraďuje v slovenčine vlastné meno *Hrodna* medzi ženské podstatné mená podľa vzoru *žena*. Prídavné meno utvorené z názvu má podobu *hrodniansky*.

Silvia Duchková

Z WEBOVEJ PORADNE

Meno Boromír. – Je *Boromír* vhodná podoba slovanského mena?

V publikácii *Výberte si meno pre svoje dieťa*, ktorej autormi sú jazykovedci Milan Majtán a Matej Považaj, sa uvádzajú mená slovanského pôvodu *Borimír* a *Bojimír*, obe utvorené na základe významu „bojujúci za mier“ alebo „mierny, umiernený v boji“, a meno *Bojislav* – „slávny v boji“.

Zložky dvoch významových častí zložených slovanských mien sa spájajú samohláskou *i*, napr. *Božislav*, *Horislav*, *Radimír*, *Zvonimír*, samohláskou *e* (*Bolemír*; *Boleslav*), samohláskou *u* (*Bohumíl*), ale najčastejšie sa spájajú samohláskou *o*, napr. *Dobroslav*, *Miloslav*, *Lubomír*, *Slavomír*, *Radomír*. Podobne ako pri dvoch podobách mena *Radimír* a *Radomír* možno pripustiť aj dve podoby mena *Borimír* a *Boromír*. V slovanských zložených menách je druhá časť *-mír* (mier) pomerne častá, napr. *Drahomír*, *Lubomír*, *Mojmír*, *Radimír*, *Radomír*, *Bolemír*, *Borimír* či *Bojimír*, a píše sa s dlhým *í*. Dlhé *í* má byť aj v podobe *Boromír*.

Slovesné tvary. – Existuje v slovenčine slovesný tvar, ktorý má na konci *-y*?

Ak nepočítame slovesá v podmienovacom spôsobe typu *čítal by*, *robili by* (3. osoba, prítomný čas), nemáme v slovenčine slovesný tvar, ktorý by sa končil na *-y*. Vo vývoji slovenčiny však bolo obdobie, keď sa tvary množného čísla slovies v minulom čase tvorili a písali v závislosti od menného rodu a kategórie životnosti, t. j. mali na konci buď *-i* (pri životných podstatných menách mužského rodu, napr. *chlapí odišli*), alebo *-y* (pri neživotných podstatných menách mužského rodu a pri podstatných menách ženského a stredného rodu, napr. *stromy zhorely*, *ženy navarily*, *okná sa otvorily*).

Palladiovský alebo palladiánsky? – V súvislosti s talianskym architektom Palladiom sa v odbornej literatúre používa prídavné meno *palladiovský* aj *palladiánsky*. Ktorý tvar je správny?

V slovenčine sa od osobných mien tvoria vzťahové prídavné mená zvyčajne príponou *-ovský*, napr. *Štúr* – *štúrovská generácia*, *Goethe* – *goetheovské videnie sveta*, *Shakespeare* – *shakespeareovský herec*, *Horthy* – *horthyovské*

Maďarsko, Krasko – kraskovský verš. Aj od priezviska talianskeho architekta zo 16. storočia *Andreu Palladia* (základný tvar *Andrea Palladio*) odporúčame tvoriť vzťahové prídavné meno *palladiovský*.

Prídavné mená typu *medicejský, sixtínsky, jozefínsky, alžbetínsky, karolínsky, gregoriánsky, ambroziánsky, viktoriánsky, tereziánsky* sa utvorili od mien historických osobností podľa latinčiny v období, keď latinčina bola jazykom vzdelanosti, a v súčasnej slovenčine sa používajú iba v súvislosti s jednou konkrétnou osobnosťou (*cisárovná Mária Terézia – tereziánsky, pápež Sixtus – sixtínsky, cisár Jozef II. – jozefínsky*). V súčasnosti sa od osobných mien nové prídavné mená takýmto spôsobom zvyčajne netvorí. Používanie prídavného mena *palladiánsky* popri tvare *palladiovský* v jazykovej praxi môže byť ovplyvnené staršou literatúrou alebo cudzími jazykmi (porov. v taliančine *architettura palladiana*, anglické adjektívum *Palladian*).

Smartfón. – Ako mám vyjadriť množné číslo slova *smartphone* – dva *smartphones*?

Anglický výraz *smartphone*, ktorý sa prevzal do slovenčiny, prešiel v našom jazyku procesom adaptácie a vo Veľkom slovníku cudzích slov (2008) sa už uvádza aj v podobe *smartfón*. Adaptácia cudzích slov, teda ich prispôbovanie slovenskému pravopisu, je v slovenčine bežným a prirodzeným javom. V slovenských jazykových prejavoch preto odporúčame uprednostňovať adaptovanú podobu *smartfón*.

Aj od podstatných mien cudzieho pôvodu sa v slovenčine tvoria tvary množného čísla podľa slovenskej gramatiky tak ako pri slovenských podstatných menách, napríklad *revolver – revolvery* (nie *revolvers!*), *mikrofón – mikrofóny* (nie *mikrofons!*). Neživotné podstatné meno mužského rodu *smartfón* sa skloňuje podľa vzoru *dub* (*bez smartfónu, o smartfóne, so smartfónom*) a v nominatíve a v akuzatíve množného čísla má tvar *smartfóny*.

Skloňovanie slova *slávik*. – Je správny zápis stojím pri *slávikovi* alebo *pri sláviku*?

Zvieracie podstatné mená mužského rodu sa v jednotnom čísle skloňujú podľa vzoru *chlap* a v množnom čísle podľa neživotných vzorov *dub* (napr. *býky, slony*) alebo *stroj* (napr. *zajace, jelene*). Výnimkou sú zvieracie podstatné mená *pes, vlk, vták*, ktoré môžeme v množnom čísle skloňovať aj

ako životné, t. j. popri podobách *psy, vlky, vtáky*, (*vidím*) *psy, vlky, vtáky* sú správne aj podoby *psi, vlci, vtáci*, (*vidím*) *psov, vlkov, vtákov*.

Zvieracie podstatné meno mužského rodu *slávik* sa v jednotnom čísle skloňuje podľa vzoru *chlap*, t. j. *vidím slávika, pri slávikovi*. Tvar (*pri*) *sláviku* nie je v slovenčine správny. V množnom čísle sa podstatné meno *slávik* skloňuje podľa vzoru *dub*, t. j. *dva sláviky*.

Tablet. – Čo znamená slovo *tablet*?

V Slovníku cudzích slov (2005) sa výraz *tablet* definuje ako „tabuľka prepojená s počítačom, na ktorej možno pomocou špeciálneho pera alebo ovládača (myši) vytvárať grafické objekty a prenášať ich do počítača, určená na presné kreslenie podľa súradníc, rysovanie a pod.“. Význam tohto slova uvedený v slovníku sa však postupne modifikoval a dnes sa ním označuje aj prenosný minipočítač s dotykovou obrazovkou bez mechanickej klávesnice. Má podobné funkcie ako dotykový telefón, ale je väčší, spravidla máva minimálne 7-palcový displej (čiže priemer obrazovky je zhruba 18 cm).

Šmejdiť. – Je sloveso *šmejdiť* spisovné?

Sloveso *šmejdiť* je české slovo a aj podoba s *t' – šmejdiť* – sa v slovenčine hodnotí ako nespisovný čechizmus (podobne aj slová *šmejdil, šmejdivý*). České slovo *šmejdiť* sa podľa kontextu prekladá do slovenčiny ako *snoriť, ňúrat, prehľadávať*, napr. namiesto spojenia *šmejdiť po dome* sa v spisovnej slovenčine používa spojenie *snoriť po dome* alebo *sľediť po dome* a spisovným ekvivalentom spojenia *šmejdiť v skrini* je spojenie *ňúrat (sa) v skrini* alebo *snoriť v skrini*. Podobne namiesto spojenia *šmejdiť okolo domu* treba používať spisovné spojenia ako *brúsiť okolo domu* alebo *obšmietat' sa okolo domu*, či *motat' sa okolo domu*.

PRIPOMÍNAME SI

28. september 2020

100. výročie narodenia slovenskej jazykovedkyne **doc. PhDr. Valérie Betákovéj, CSc.** Od skončenia vysokoškolského štúdia pracovala ako pedagogička na rozličných typoch škôl, od r. 1961 až do odchodu do dôchodku (1979) na Katedre slovenského jazyka a literatúry Pedagogického inštitútu v Trnave (neskôr Pedagogickej fakulty v Trnave Univerzity Komenského v Bratislave). Venovala sa teórii vyučovania slovenského jazyka, bola spoluautorkou učebníc slovenského jazyka aj množstva jazykových príručiek pre žiakov, študentov aj učiteľov. Ako významná metodička slovenského jazyka bola členkou viacerých odborných komisií ministerstva školstva. Stála pri vzniku časopisu *Kultúra slova*, členkou redakčnej rady bola od r. 1967 do r. 1981. Zomrela v Bratislave 1. augusta 1990.

5. október 2020

Životné jubileum slovenskej jazykovedkyne **Mgr. Kataríny Ballekovéj, PhD.** V r. 1994 nastúpila do Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV, od r. 2012 je vedúcou dialektologického oddelenia. Venuje sa slovenským nárečiam, najmä lexikografickému spracovaniu nárečovej lexiky, popritom sa zaoberá aj oblasťou etnografie a etnológie. Spolupracovala na 2. zv. *Slovníka slovenských nárečí* (L – P /povzchádzať/), v súčasnosti je členkou kolektívu, ktorý dokončuje tretí zväzok slovníka. Spolu s kolegami z oddelenia pravidelne prispieva do rubriky *Zo studnice rodnej reči* v *Kultúre slova*.

ISSN 0023-5202

MIČ 49 300